

ΜΑΡΚΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΣ ΛΑΤΙΝΟΥΣ

ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΔΕ ΠΡΟΣ ΤΑΥΤΑ ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΕΞ ΑΙΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ.

MARCI EPHESINI METROPOLITÆ

EUGENICI

CAPITA SYLLOGISTICA ADVERSUS LATINOS

ET RESPONSIO SAPIENTISSIMI DOMINI

GEORGII SCHOLARII

ROGANTE B. M. D. GREGORIO JUNIORE CONFESSORE CPOLITANO PATRIARCHA ELABORATA.

NUNC PRIMUM EDITA CURANTE J. HERGENROETHER,
S. THEOL. IN WIRCEBURGENSI LITTERARUM UNIVERSITATE PROFESSORE.

EPHES. CAP. I.

Interrogatus Latines : Si omnia quæ sunt Patris, Filium habere vultis, cur non et Patrem ipsum facitis? Quia, inquiunt, oppositionem hoc habet ad Filium, oppositio autem distinguere personas valet, non vero conjungere, ne confusio in ipsis fiat (a). Si igitur oppositio divinas personas distinguit, ut vos statuitis, o sapientissimi, et utrumque oppositum in qualibet earum simul esse ac convenire nequit : ergo neque ratio causæ et causati in unum conveniet (nam hæc quoque sunt opposita), neque Filius simul causatus erit et causa, quemadmodum nec Filius simul et Pater. Quid contra hæc ipsi disputabant? Foret, dicent, ipse quoque Pater, si haberet, qui ad eum posset referri (ut Filius). O rem absurdam ! Rursum nobis

(1) Ad finem pag. notat Mon. scriptor : "Ορα πῶς τίθεμεν πρῶτον τὰ τοῦ Ἐφέσου κεφάλαια, εἶτα κατὰ πόδα τὰς τοῦ Σχολαρίου ἀποκρίσεις ἢ ἀντιρρήσεις. In cod. Monac. 256 est cap. 19.

(a) Verba Christi Joan. xvi, 15 et xvii, 10, nullam pati exceptionem Patres ac theologi statuunt, nisi eam, quæ ex ipsa re oritur, quod Filius simul nequit esse Pater. Hinc communis doctrina est, omnia Patris habere Filium paternitate excepta.

Α

ΕΦΕΣΟΥ (1) ΚΕΦ. Α'.

Ἐρόμεθα τοὺς Λατίνους · Εἰ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἔχειν βούλεσθε (2), διὰ τί μὴ καὶ Πατέρα τοῦτον ποιεῖτε ; Ὅτι, φασίν, ἀντίθεσιν ἔχει τοῦτο πρὸς τὸν Υἱὸν, ἡ δὲ ἀντίθεσις διακρίνει οἶδα τὰ πρόσωπα, καὶ οὐχὶ συνάπτειν, ἵνα μὴ σύγχυσις ἐν αὐτοῖς γένηται. Εἰ οὖν ἀντίθεσις διακρίνει τὰ θεῖα πρόσωπα καὶ ὑμεῖς, ὦ σοφώτατοι, καὶ ἀμφω τὰ ἀντικείμενα συνελθεῖν ἐφ' ἑκάστου τούτων ἀδύνατον, οὐδ' ἄρα τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν συνελεύεται (καὶ ταῦτα γὰρ ἀντικείμενα), οὐδ' ὁ Υἱὸς αἰτιατὸς ὁμοῦ καὶ αἷτιος ἔσται, καθάπερ οὐδ' Υἱὸς ὁμοῦ καὶ (3) Πατὴρ. Ἀλλὰ τί καὶ πρὸς τοῦτο φήσουσιν ; Ἦν ἂν καὶ Πατὴρ, εἰ εἶχε πρὸς ὃν ἀποδοθήσεται. Τῆς ἀτοπίας ! Πάλιν ἡμῖν ἐπανήκει τὸ καταγέλαστον ἐκείνο σόφισμα, καὶ ταυτὸν ποιοῦσιν οἱ τούτο

(2) Cod. Mon. f. 180 a, βούλεται. Sic et Marc. 580, f. 133. Recio Monac. 256, f. 297, a.

(3) Marc. καὶ ὁ π.

Quatenus enim est Filius, oppositus est Patri, et ne paternitatem quoque habeat, obstat relationis oppositio. Vide de hac re Bellarmini argumentum, l. II de Christo, cap. 22.

λέγοντες, ὡς περ ἂν εἴ τις ἀποφαινόμενος, πάντα ἄ
ἄνθρωπον γεννητὸν εἶναι εἰσέγειν, ὡς ἦν ἂν καὶ ὁ
Ἰδοὺ γεννητὸς, εἰ πατέρα εἶχεν.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ.

Οἱ Λατῖνοι τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἀκούοντες
Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ καὶ πά-
λιν· Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ·
καὶ πάλιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμέν (1).
οὕτως διὰ τὸ καθόλου τοῦτο πρόβλημα, τὸ πάντα
καὶ Υἱὸν εἶναι τὸν Πατέρα ἢ Πατέρα τὸν Υἱὸν
ἀναγκάζονται λέγειν· οὐδὲ γὰρ αὐτὰ τὰ ῥητὰ τοῦτ'
ἀναγκάζουσιν, μᾶλλον μὲν οὖν εἰσεῖναι πείθουσι καὶ
πιστεύειν, μένειν ἔν τῳ Υἱῳ τὴν ἰδιότητα ἀκίνητον, B
ὡσαύτως καὶ τῳ Πατρὶ, εἴ τις αὐτοῖς καλῶς ἐπιβάλ-
λοι· οὐτε διὰ τὸ ἐξαιρεῖσθαι τοῦ λόγου τὰς ἰδιότη-
τας· συνεκβάλλουσι καὶ ἄπερ οὐδὲν ἀδύνατον, εἰ μὴ
καὶ πᾶσα ἀνάγκη εἶναι κοινά. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδιότη-
τας ἀκινήτους τηροῦσι καὶ τὴν κοινωσίαν ἀμειωτον,
τουτέστι τὴν τε προσωπικὴν διακρίσιν καὶ τὴν
ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας ἀπαρτάλευτον ἔν τοῖς
ἑαυτῶν διαφυλάττουσι λόγοις. Ἦγούνηται δὲ ἐπίσης
εἶναι μάταιον, εἴ τις ἐνοίων πάντα συμπεριλαμβά-
νοι καὶ τὴν ἰδιότητα, ἧπερ ἐστὶν ἀδύνατον ἢ τινα
ἀξ οὖν ἢ τὸ ῥητὸν βούλεσθαι, καὶ εἴ τις ἐξαιρῶν τοῦ
λόγου τὸ ἀδύνατον νοεῖσθαι, ἅμα συναειροῖη καὶ
ἄπερ εἰ μὴ ἀναγκαῖον ἐστίν, ἀλλ' οὐδὲ ἀδύνατον C
ὀπωσοῦν· ἀλλὰ μὴν καὶ ἀναγκαῖον εἴ γε μὴ ἀδύ-
νατον ὅσον ἐπὶ τῶν θεῶν, ἔν αἷς οὐδεμίαν ἔχει χώραν
τὸ ἐνδεχόμενον. Οὐδεὶς γὰρ ὑγιῆς λόγος ἂν οἴηται
τῳ αὐτῳ τρόπῳ, τῳ ἀδυνάτῳ συνεκβάλλειν καὶ
τὸ δυνάμενον εἶναι, οὐδὲ σοφὸς ὁ οὕτω λέγων, ὅπερ
τυληρόν ἐστι τῆς ἀληθείας καὶ τῶν αὐτῆς λογίων
καταψεύδασθαι. Ἀρκεῖ μὲν οὖν Λατῖνοις ὅτι ἐν τῷ
τῶν ἔρων τοῦ διπλοῦ τεύτου καὶ καθολικωτάτου τῆς
ἀληθινῆς θεολογίας κεφαλαίου μένοντος ἀκλινῶς,
τῆς τε ἐνότητος δηλονότι τῆς θείας οὐσίας καὶ τῆς
προσωπικῆς διακρίσεως, οὕτως ἀξιοῦσι τὰ εὐαγγε-
λικά ἐκεῖνα νοεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς διδασκάλους
ἔχουσι τῆ ἑαυτῶν διανοῖα συμμάχους, ἢ μᾶλλον εἰ-
πεῖν, ἡγεμόνας αὐτῆς. Ἐνθεν μὲν τοὺς ἐκ τοῦ
Υἱοῦ λέγοντας προφανῶς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα D
τὸ ἅγιον, οἵτινες οὐκ ἂν εἶπον τοῦτο, εἴ γε τῆ τοῦ
γεννητῆ ἰδιότητι καὶ ἢ τοῦ προβάλλειν ὡς ἑτέρα τις
ἰδιότης συνεκβάλλετο· ἐκεῖθεν δὲ τοὺς τὸ ῥητὸν
ἐκεῖνο ἐξηγουμένους, οἵτινες τὴν τοῦ γεννητῆ ἰδιότη-
τα μόνην ἐκβάλλουσιν ἀπὸ τοῦ καθόλου τοῦτου
προσρήματος, ἄλλαις λέξεσι τὸ αὐτὸ πάντες βου-
λόμενοι. Κι δὲ καὶ τὸ προβάλλεσθαι ἢ προβάλλειν
(οὐ γὰρ δεῖ σφόδρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ νῦν φροντίζεῖν)
ἰδιότητα τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἤδεσαν, καὶ πάν-
τες μὲν ἂν δικαίως, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἰς τις εὐρίθη
συνεκβάλλειν· νῦν δὲ οὐδεὶς ἐστίν. Ἀλλ' ὁ μὲν Κυ-
ριλλὸς φησι· Συνοῦδιον πιστεύομεν τῳ Πατρὶ
τὸν Υἱὸν καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἰσομέτρως ἔχοντα δίχα
τοῦ τεκεῖν (2). Καὶ ὁ αὐτὸς ἐτέρωθεν· Ἐν Υἱῳ

(1) Joan. xvi, 15; xvii, 10; x, 30.

occurrit ridendum illud sophisma, atque idem
plane faciunt qui ita disserunt, ac si quis statuens
et affirmans, omnem hominem esse progenitum,
etiam Adamiu genitum futurum fuisse diceret, si
habuisset patrem.

RESPONSIO GEORGII SCHOLARII.

Latini, dum audiunt sacrorum Evangeliorum
verba : *Omnia quaecunque habet Pater, et rursum :
Meu omnia tua sunt, et tua mea sunt, et iterum :
Ego et Pater unum sumus*, neque propter vocabu-
lum illud universale omnia et Filium esse Patrem
vel Patrem quoque esse Filium affirmare cogun-
tur; neque enim ipsa verba ad id adigunt, imo
potius suadent cogitare ac credere, immotam ma-
nere in Filio proprietatem, atque pari modo etiam
in Patre, si quis ipsis verbis recte intendat; neque
propterea quod a sermone proprietates excludunt
etiam una ea ejiciunt, quæ communia esse nullo
pacto repugnat, imo. vero fortassis necessitas quo-
que efflagitat. Verum et proprietates servant iu-
motas et communionem nullo pacto imminutam,
hoc est tum personalem distinctionem tum divina
unitatem essentialis in suis sermonibus custodiunt
inconvensam. Illud autem existimant, periunde
stultum esse, si quis audito verbo omnia simul
et proprietatem comprehendat, quod fieri prorsus
nequit, ut quis censeat vel vox ipsa significet, ac
si quis existens e verbo id quod intelligi nullo
pacto potest simul et existat tollatque illud, quod
si non necessarium, attamen nullo prorsus modo
est impossibile, imo vero, si non impossibile, etiam
necessarium, quod spectat ad divina, in quibus
nullum locum habet contingentis ratio. Nullus
enim sanus sermo eodem pacto existimaverit si-
mul cum impossibili etiam id quod esse potest re-
jicerem; neque sapiens est qui ita dicit, quod audax
facinus est, adversus veritatem ejusque oracula
mentiri. Sufficit itaque Latinis, quod intra ter-
minos duplicis hujus atque universalissimæ veræ
theologiæ capituli immoto persistentis, videlicet
unitatis divinæ essentialis et distinctionis persona-
rum, ista Evangelii dicta intelligenda censent. Ve-
rum et doctores habent suæ patronos sententiæ,
immo, ut rectius dicam, duces et antesignanos,
illinc quidem eos qui ex Filio Spiritum procedere
aperte dicunt, qui sano id haud dixissent, si cum
generandi proprietate etiam producendi proprietate
ut alia quædam simul rejecta fuisset, hinc autem
eos, qui dictum istud exponunt, qui generandi
proprietatem solam excludunt ab hoc universali
vocabulo, aliis dictionibus idem omnes significan-
tes. Si vero etiam productionem et emissionem
(neque enim valde vocum elegantie in præsentī
insistendum) Patris proprietatem relate ad Filium
novissent, certe merito omnes, et saltem ad mini-
mum vel unus inventus fuisset qui eam simul
amoveret; nunc autem nullus omnino id præstitit.

(2) Hæc Cyrilli verba ex lib. ii ad Herm. pariter

Imo Cyrillus. *Coeternum, inquit, Patri Filium credimus et omnia eadem mensura possidentem, solum si generata excipias. Et idem alibi: In Filio unigenito secundum omnia simili Patri et aequali, absque una paternitate. Athanasius vero: Eadem dicuntur de Filio quae de Patre, excepto quod non dicitur Pater; idemque rursus: Quae de Patre dicuntur, haec quoque de Filio Scripturae dicunt, id unum si demas, quod Filius non dicitur Pater; et nemo Patrum dicit: Si demas spirationem. Quodsi Theologus dixit praeter rationem causam, vel causam intelligit fontem et causam sine causa, quemadmodum et Orientales Patres vocabulo hac uti videntur, vel causam dicit oppositam Filio, hoc est eam, quae est secundum generationem. Secus enim non consensisset cum sanctis, qui vel Spiritum sanctum ex Filio procedere asserunt, vel omnia Patri habere dicunt Filium excepta paternitate, et praeter id quod non est Pater nec generat, nunquam vero excipiunt spirationem. Si vero ipse etiam causam eam diceret, quae est secundum spirationem, simul atque necesse omnino est, ut cum omnibus ipse consentiat.*

Solutio autem argumenti propositi, cum vel ex jam dictis sit perspicua, manifestior adhuc erit, dum nos non singula quidem perillustrabimus, sed unde ipse ansam nactus fuerit, ostendemus, ubi vero fraus lateat, deprehendemus et refutabimus; multa autem verba resocabimus, quoniam ipse magna cum ostentatione vel nescio quam ratione atque omnino praeter rem congegit. Ex Latinorum enim confessione propositionem assumens, quae oppositionem docet divinas distinguere personas, et adjungens simul Latinorum hypothesein, secundum quam Filius est simul principatus et principium, quae sunt opposita, ad eam devenit conclusionem: Filium distinctum a se ipso fore per ejusmodi oppositionem et duas personas constituturum, vel in eadem divina persona simul opposita fore statuenda. Verum neutrum verum est; alterum enim impossibile est ex theologicis principiis, alterum vero impossibile ex communi omnium existimatione, unde et impossibilis suppositio, nimirum Filium principium esse, sicut et principatum; simul vero ostendit, dum nec hoc recipit, relativa oppositione divinas distinguere personas; hic enim modus est deductionis ad impossibile. Dicent itaque Latini: Concedimus epicheirematicam rationem; nam ex confesso fieri nequit, ut Filius distinctus sit a se ipso, et ut in ipso simul sint opposita; negamus vero consequentiam, videlicet ea impossibilia sequi, si Filius sit principium et principatus; nulla enim est necessitas. Et quod ad prius qui-

adducit Beccus epigr. x (C. O. II, 616, 617), ubi legitur ἰσομετρον.

(1) Ex Cyrill. Or. de Trinit. apud Becc. l. c. (p. 617), apud Const. Meliteniot. Orat. 2 (ibid., p. 905.)

(2) Athan. Or. 3, contra Arianos.

(3) Gregorius Naz. Orat. de adventu Aegyptio-

μονογενεῖ κατὰ πάντα ὁμοῦ καὶ ἴσῳ τῷ Πατρὶ χωρὶς τῆς πατρότητος (1). Καὶ Ἀθανάσιος: Τὰ αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, χωρὶς τοῦ λέγεσθαι Πατὴρ (2). Καὶ πάλιν ὁ αὐτός: Τὰ καὶ Πατρὸς λεγόμενα, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαί, χωρὶς μόνον τοῦ λέγεσθαι αὐτὸν Πατὴρ· καὶ οὐδεὶς εἶπε· Πλὴν τοῦ προβάλλειν. Εἰ δὲ καὶ ὁ Θεολόγος εἶπε· Πλὴν τῆς αἰτίας (3), ἢ αἰτίαν τὴν πηγὴν νοεῖ καὶ τὴν ἀνατίον αἰτίαν, ὡς περὶ δοκοῦσι καὶ πάντες οἱ Ἀνατολικοὶ χρῆσθαι τῷ ὀνόματι τῆς αἰτίας ἢ τοῦ αἰτίου, ἢ αἰτίαν λέγει τὴν ἀντικειμένην τῷ Υἱῷ, τούτέστι τὴν κατὰ τὸ γενεῖν. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν οὕτως αἱ γλῶσσαι τοὺς λέγουσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συναφύνησεν, ὅτι τοὺς λέγουσιν, πάντα πλὴν τῆς πατρότητος καὶ τοῦ εἶναι Πατὴρ καὶ τοῦ γενεῖν, καὶ οὐδεμοῦ τὸ προβάλλειν εἰποῦσιν· εἰ γὰρ αὐτὰς αἰτίαν λέγει καὶ τὴν κατὰ τὸ προβάλλειν ὁμοῦ· ἀλλὰ πᾶσα ὀνάγκη πᾶσιν αὐτὸν συμφωνεῖν.

Ἢ δὲ πρὸς τὸ ἐπιχειρημα λύσις σαφῆς μὲν καὶ ἐκ τῶν προσηρημένων· γένοιτο δ' ἂν καὶ ὅδε σφαιστέρα, εὐ καὶ ἕκαστα ἐπεξιούσιν ἡμῖν, ἀλλὰ εἰ μὲν αὐτοῦ τὸ κινητὸν τιθεῖται, ποῦ δὲ ἡ ἀπάτη, φησὶ ῥῶσι τε καὶ ἐλέγχουσι· τοὺς δὲ πολλοὺς ἀφαιροῦσι λόγους, οἵτινες φιλοτιμῶς αὐτῷ ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ οὐδὲν πρὸς τὸ προβαλλόμενον συνάπτουται. Ἐκ γὰρ τῆς ὁμολογίας Λατίνων λαβόν, ὅτι ἡ ἀντιθέσις διακρίνει τὰ θεῖα πρόσωπα, συνάψας δὲ καὶ τὴν Λατίνων ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἕνα αἰτιατὸς καὶ αἰτίος, τούτέστι τὰ ἀντικείμενα, συμπεραίνει, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶν διακεκριμένος ἑαυτοῦ τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως, καὶ ἐστὶν δύο πρόσωπα, ἢ ἔσονται ἐν τῷ αὐτῷ θεῷ προσιώπῳ ἕνα τὰ ἀντικείμενα. Ἄλλ' οὐδέτερον ἐστὶν ἀληθές. Τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον ταῖς θεολογικαῖς ὑποθέσεσι, τὸ δὲ δεύτερον τῇ κοινῇ πάντων ἀξιῶσει· ὥστε καὶ ἡ ὑπόθεσις ἀδύνατος, τὸ τὸν Υἱὸν δηλονότι αἰτίον εἶναι, ὡς περὶ καὶ αἰτιατόν. Ἄμα δὲ δείκνυσι μηδὲ τοῦτο ἀποδεχόμενοι, ὅτι τῇ ἀναφορικῇ ἀντιθέσει τὰ θεῖα πρόσωπα διακρίνονται· οὗτος γὰρ ὁ τρόπος τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς. Φήσουσι τοίνυν οἱ Λατῖνοι, ὅτι τῇ μὲν προσλήψει τοῦ ἐπιχειρήματος συγχωρούμεν (ἀδύνατον γὰρ ὁμολογουμένως, καὶ τὸν Υἱὸν ἑαυτοῦ διακρίσθαι καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἕνα εἶναι τὰ ἀντικείμενα), τὴν δὲ ἀκολουθίαν ἀρνούμεθα, ὅτι εἰ ὁ Υἱὸς ἐστὶν αἰτίος καὶ αἰτιατὸς, ταῦτα συμβῆσται τὰ ἀδύνατα· οὐδεμία γὰρ ἀνάγκη. Καὶ ὅσον μὲν πρὸς τὸ πρῶτον ἀδύνατον λέγομεν, ὅτι ἡ ἀντιθέσις ἐν τοῖς θεοῖς αἰτία ἐστὶ προσωπικῆς διακρίσεως, ὅταν ἢ τοῦ αὐ-

rum, quae Billio est or. 24, Maurinis, or. 34, de Filio dixerat: Πάντα ἕνα ὁ Πατὴρ ἔχει, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν πλὴν τῆς αἰτίας. Nostrum latuit, ut videtur, Beccum, orat. 2 de injusta depos., c. 18, l. iv, ad Constant. c. 6 (Gr. orth. II, p. 63-65, 215), non absque rationibus saltem probabiliter contendisse, pro αἰτίας legendum esse ἀγεννησίας.

τοῦ πρὸς τὸ αὐτὸ · ὅταν δὲ ἦ τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο, οὐκ ἔστιν αἰτία προσωπικῆς διακρίσεως ἐν τῷ τῆν ἀντίθεσιν ἔχοντι, εἰ μὴ πρὸς ἑκάστην. πρὸς ἃ ἔχει τὴν τριαύτην ἀντίθεσιν ἀνὰ μέρος. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ ἔστι τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν, ἅπερ ἔστιν ἀντικείμενα, οὐ τὸν Υἱὸν ἑαυτοῦ διακρίνουσιν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, ἧ πρὸς μὲν τὸν Πατέρα τῆ ἀναφορᾷ τοῦ αἰτιατοῦ τῆν ἀντίθεσιν ἔχει καὶ τῆν διακρίσιν, πρὸς δὲ τὸ Πνεῦμα τῆ τοῦ αἰτιου. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ πάντων ἔστιν ἀληθές. Ἡ γὰρ πατρότης καὶ ἡ υἰότης ἢ τὸ αἷτιον, εἰ βούλει, καὶ τὸ αἰτιατὸν ἦν ἐν τῷ Ἰσαάκ, ἀλλὰ διότι πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο ταῦτ' ἔλεγε (Πατέρα μὲν γὰρ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, θάτερον δὲ πρὸς τὸν Ἰακώβ), μία ἦ ἢ τοῦ Ἰσαάκ ὑπόστασις · ἀλλ' ἦν ἀδύνατον μίαν εἶναι αὐτὴν, εἰ πρὸς τὴν αὐτὴν ἦν αἷτιος καὶ αἰτια- τὸς κατὰ τὸ αὐτὸ, λέγει δὲ κατὰ τὸ τῆς φύσεως εἶδος. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ὅσον πρὸς τὸ δεύτερον ἀδύνα- τον εἰ λέγεσθαι, ὅτι εἰ ἀξιούντες ἀδύνατον εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ ἕνα ὑπάρχειν τὰ ἀντικείμενα, νοοῦσι, ὅτι καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς περὶ ἐλέγχων ὁ φιλόσοφος διο- ρίξεται, ὧν ἐνός τινος ἀπόντος οὔτε ἀδύνατόν τι ἔπεται οὔτε ἐλεγχός ἐστι κατὰ τὸν φιλόσοφον. Ἀν- τικείμενα μὲν οὖν εἰσι τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι ταῦτά φασι οἱ Λατῖνοι καὶ ἕνα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ αὐτὸ οὐδ' ὡσαύτως · τὸ μὲν γὰρ ἔστι πρὸς τὸν Πατέρα, τὸ δὲ πρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ πρὸς μὲν τὸν Πατέρα γεννητῶς, πρὸς δὲ τὸ Πνεῦμα προβλητικῶς · οὕτω δὲ οὔτε ἀδύνατόν τι ἔπεται, οὔτε τὸ ἀξιωμα ἀναιρεῖται.

respectu Patris, principium vero respectu Spiritus, ad Patrem per generationem refertur, ad Spiritum per spirationem; atque sic nec impossibile quid consequitur neque dignitas aufertur.

Καὶ οὕτω μὲν ἡ εἰς ἀδύνατον ἀπχωγῆ αὐτοῦ λύεται. Βεβαιῶ δὲ ταύτην ἰσπερ καὶ παραδείγματι λέγων, ὅτι Ἄσπερ ἀδύνατον τὸν Υἱὸν εἶναι Υἱὸν καὶ Πατέρα, οὕτως ἀδύνατον εἶναι αὐτὸν καὶ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν. Καὶ οὐ καλῶς λέγει · οὐ γὰρ ἴσον ἐστὶ τὸ μὲν γὰρ Πατήρ εἰδικὸν τρόπον αἰτίας σημαίνει, καὶ ἐπεὶ τοῦ μὲν Πατρὸς οὐ δύναται εἶναι Πατήρ διὰ τὸ τὰ τῆς ὑπερουσίας θεουργίας οὐκ ἀντιστρέ- φειν πρὸς ἄλληλα, μηδὲ εἶναι ἐξ ἄλλήλων τὰ θεῖα πρόσωπα, ἧγουν συγγεῖσθαι τὰς ιδιότητας, ἀλλ' οὐδ' ἔστιν ἄλλος Υἱὸς ἐν τοῖς θεοῖς, οὐ ἂν εἴη Πατήρ ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ οὐ δύναται ὑπάρχειν τῷ Υἱῷ. Τὸ δὲ αἷτιον γενικὸν ἕνομά ἐστι, καὶ ἄμφω περιέχει τοὺς εἰδικούς τρόπους τῶν θεῶν προόδων, καὶ ἐπεὶ ἐστὶ τι ἐν τοῖς θεοῖς οὐ δύναται ὁ Υἱὸς αἷτιος εἶναι, τρυπέτι προβολῆς, ἧγουν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀδύνατον τὸν Υἱὸν εἶναι οὕτως αἷτιος, ἧγουν προβολῆα · ἦν δ' ἂν ἀδύνατον, ὅσον μόνον πρὸς τὸν Υἱὸν αὐτὸν, εἰ ἀντέκειτο δηλονότι τοῦτο τῷ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ · ἀλλ' οὐκ ἀντίκειται τῷ γεννα- σθαι τὸ προβάλλειν, ὥστε οὐδ' ὅλως ἔστιν ἀδύνατον ὅθεν οὔτε ὁμοιος ὁ λόγος οὔτε καλῶς ἐπιλαμβάνεται τῆς τῶν Λατίνων ἀποκρίσεως. Πατέρα μὲν γὰρ φα- σκ εἶναι τοῦ γεγεννηκότος τὸν Υἱὸν ἀδύνατον. Εἰ δὲ ἦν τι πρόσωπον ἕτερον ἐν τοῖς θεοῖς, οὐ ἂν ἰδύ- νατο εἶναι Πατήρ, οὐδὲν ἂν ἐχώλισεν αὐτὸν καὶ

deum spectat eorum quæ impossibilia diximus, dicimus, oppositionem quidem in divinis causam esse personalis distinctionis, quando ejusdem est ad idem; quando vero ejusdem ad aliud et aliud, tunc non est personalis distinctionis causa in eo quod oppositionem habet, nisi ad ea, quæ habent talem oppositionem alternatim. Si enim in Filio est ratio principii et principiatii, quæ sibi met opposuntur, non Filium a se ipso distinguunt, sed a Patre et Spiritu quatenus ad Patrem quidem oppositionem et distinctionem habet relatione principiatii, ad Spiritum vero relatione principii. Hoc vero et in omnibus verum reperitur. Nam paternitas et filiatio vel causa, si lubet, et causatum erat in Isaac, sed quia ad aliud et aliud ista habuit (alterum namque ad Abraham, alterum vero ad Jacob), una erat Isaaci persona; sed impossibile omnino erat, ut una esset persona, si respectu ejusdem et causa et causatus fuisset secundum idem, dico vero secundum speciem naturæ. Eadem quoque dicenda sunt quoad alterum impossibile, nimirum quod si qui censent in eodem simul opposita nullo pacto inesse posse, id accipiunt et secundum idem et ad idem et eodem modo et quæcumque alia philosophus in tractatione de argumentatione determinat, quorum si vel unum de fuerit, neque impossibile quid consequitur neque argumentum adest secundum philosophum. Opposita quidem sunt principium et principiatum et in Filio esse dicunt Latini, sed non ad idem neque eodem modo; principiatum enim est ad Patrem per generationem refertur, ad Spiritum

Tali igitur pacto ejus ad impossibile deductio dissolvitur. Confirmat autem eam quasi exemplo dicens: Quemadmodum fieri non potest, ut Filius et Filius sit et Pater, ita fieri nequit, ut sit et principium et principiatum. Non tamen recte dicit; neque enim ista sunt equalia. Nam *Patris* nomen specificum causæ modum significat; et quia Patris Pater esse non potest, propterea quod ea quæ ad superessentials divinarum personarum processiones spectant non adinvicem convertuntur, neque ex se invicem sunt divine personæ vel proprietates confunduntur, sed nec alius est Filius in divinis, cujus pater queat esse Filius, ideoque paternitatis ratio Filio convenire non potest. Contra *principium* generis nomen est et utrumque specillum modum divinarum processionum in se continet; et quoniam in divinis est aliquid, cujus principium sive productum potest esse Filius, videlicet Spiritus sanctus, nullo pacto repugnat, Filium esse tali modo principium sive productorem. Repugnaret vero utique impossibile foret, quantum solummodo ad Filium ipsum spectat, si hoc opinatum foret filiationis rationi; verum (passive) generationi non opponitur productio; unde non est prorsus impossibile. Quare neque est similis ratio neque recte Latinorum responsionem repre-

hendit. Patrem enim ejus qui genuit esse Filium impossibile dicunt; si autem persona quaedam alia in divinis sit, cujus pater esse possit, nihil prohiberet quominus et ejus foret pater. Idque recte plane dicunt. Nunc vero fieri nequit, ut Filius sit pater, quia non est, cujus pater sit, sed quantum ad dignitatem quae de oppositis est non esset impossibile; neque enim sublata foret dignitas ejus, qui et Filius et Pater esse potest, ad aliud tamen et aliud; nunc vero est impossibile, non propter hoc, sed propter rem, quemadmodum si Isaac non genuisset et absque prole decessisset, non fuisset impossibile, ut ipse et filius esset et pater, nisi ob posteriorum defectum, non ob dignitatem patris; sed postquam genuit Jacobum, et pater idem erat et filius, atque dignitas oppositionis (per oppositionem) non sublata est. Exemplum vero, quod adducit, undequaquo insulsum et absurdum est. Neque enim dicant Latini, omnem in divinis personam esse Patrem; deinde dum ipse infert: *At revera Filius non est Pater*, respondent, Filium revera Patrem fore, si persona esset, ad quam referri posset; hoc enim pacto simile foret exemplum; sed *Patrem esse Filium* nec ipsi dicunt, sicut et isto hoc impossibile esse asserit; principium vero cum dicunt (Latini) Spiritus sancti sive productorem, non quia id non impossibile censeri potest, sed quia id et necessarium arbitrantur. Iste vero hoc impossibile esse demonstraturus nihil conclusit. Conditenti vero adinstar huic e, telerematis solutioni et hoc addam, ne sophisma quidem ejus exemplum esse et propositum non attingere, etsi similiter se haberet. Nam secundum fidei principia non est mendacium, omnem hominem esse genitum; neque si quis instantiam peteret ab Adamo, falso respondebitur, Adamum quoque genitum futurum fuisse, si Patrem habuisset, id est si non fuisset (generis humani) principium. Nam in quantum est *homo* genitus sit necesse est, in quantum vero est *principium* id fieri nequit. Quemadmodum si quis diceret, omne quantum continuum esse divisibile, deinde alio instante et ad punctum provocante, quod quantum continuum sit nec tamen divisibile, rursum responderet, et punctum futurum fuisse divisibile, quatenus quantum continuum, nisi hujus esset principium; nunc vero punctum esse principium et idcirco indivisibile, cum principium indivisibile esse debeat, sicut et in numeris unitas. Si quis igitur haec diceret, nullo pacto peccaret. Ita et fides vera principium hominum ponit Adamum, et quatenus principium ingenitum, per creationem tamen existentiam nactum; verum hoc nihil impedit, quominus omnis homo sit genitus. Quapropter nullatenus valet ea quae ex Adamo petitur instantia, neque id quod ille responsurus male omnino responderet.

EPIHES. CAP. II.

Si Deus honorificentius et nobilissimus est, causam esse deitatis, quam rerum creaturarum esse causam,

(1) Fort. διὰ τῆς ἀντιθέσεως.

(2) Mon. 27, f. 182 b, ἡδίστα.

(3) Cod. l. ἐκείνο.

A Πατέρα εἶναι ἐκείνου. Καὶ καλῶς λέγουσι: νῦν μὲν γὰρ ἐστὶν ἀδύνατον τὸν Υἱὸν εἶναι Πατέρα, ὅτι οὐκ ἔστι πρὸς ἑν ἂν εἴη Πατήρ· ἀλλ' ὅσον πρὸς τὸ ἀξίωμα τὸ περὶ τῶν ἀντικειμένων οὐκ ἂν ἦν ἀδύνατον· οὐ γὰρ ἂν ἀνήρτητο τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοῦ δυναμένου καὶ Υἱοῦ εἶναι καὶ Πατρός, πρὸς ἄλλο μέντοι καὶ ἄλλο. Νῦν δὲ ἐστὶν ἀδύνατον, ὡς διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὸ πρᾶγμα· ὡς περ εἰ μὴ ἐγέννη Ἰσαάκ, ἀλλ' ἀγονος ἐτελεύτα, οὐκ ἂν ἦν ἀδύνατον αὐτὸν καὶ υἱὸν εἶναι καὶ πατέρα, εἰ μὴ διὰ τὸ ἀγονον εἶναι, οὐ διὰ τὸ ἀξίωμα· ἀλλ' ἐπειδὴ γεγέννηκε τὸν Ἰακώβ, καὶ πατήρ ἦν ὁ αὐτὸς καὶ υἱός, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιθέσεως (1) οὐκ ἀνήρτητο. Ἔστι δὲ καὶ παντάπασιν ἀπεμφαλινὸν αὐτοῦ τὸ παράδειγμα· οὐδὲ γὰρ λέγουσιν οἱ Λατῖνοι, ὅτι πᾶν ἐν ταῖς θείαις πρόσωπὸν ἐστὶ Πατήρ· εἴτα αὐτοῦ ἐπιγινώσκουσι, καὶ μὴν οὐκ ἔστι Πατήρ ὁ Υἱός, ἀποκρίνοντες, ὅτι Ἦν ἕν Πατήρ, εἴπερ τι πρόσωπον ἦν, πρὸς ἃ ἂν ἀναπεδίδοτο· οὕτω γὰρ ἦν ἕναιον τὸ παράδειγμα· ἀλλὰ Πατέρ-μ μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν οὐδ' αὐτοὶ λέγουσιν, ὡς περ καὶ αὐτὸς τοῦτ' ἀδύνατον εἶναι λέγει· αἰτίαν δὲ λέγουσι τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἡγουν προβολέα, οὐχ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀδύνατον προαχθέντες, ἀλλ' ὅτι οἴονται καὶ ἀνάγκην εἶναι. (1) δὲ βουλευθεὶς λέξει τοῦτο, ἀδύνατον οὐδὲν ἐπέρανεν. Ἵσπερ δὲ τι ἡδυσμα (2) τῇ λύσει τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τοῦτο προσθήσω, ὅτι οὐδὲ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐστὶ σοφισμα σχολῆ γε τὸ προκειμένον, εἰ καὶ ἰμοίως εἴη. Κατὰ γὰρ τὰς τῆς πίστεως ὑποθέσεις οὔτε ψευδὴς ἐστὶ, πάντα ἀνθρώπων γεννητὸν εἶναι, οὔτε εἰ τις ἐνίσταται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ψευδὴς ἐστὶν ἀποκρίνασθαι, ὅτι ἦν ἂν καὶ ὁ Ἀδάμ γεννητὸς, εἰ πατέρα εἶχε, τουτέστιν εἰ μὴ ἦν ἀρχή. Καθὼ μὲν γὰρ ἀνθρώπων δεῖ τοῦτον εἶναι γεννητὸν, ἀλλὰ καθὼ ἀρχὴν ἀδύνατον· ὡς περ εἰ τις λέγοι, ὅτι πᾶν συνεχὲς ποσὸν ἐστὶ διαιρετὸν, εἴτα εἰ τις ἐνίσταται ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅτι συνεχὲς ἐστὶ ποσὸν, ἀλλ' ὅμοιος οὐκ ἐστὶ διαιρετὸν, αὐτὸς πάλιν ἀποκρίνοιτο, ὅτι ἦν ἂν καὶ τὸ σημεῖον διαιρετὸν ἢ συνεχὲς ποσὸν, εἰ μὴ ἦν ἀρχὴ τοῦ συνεχοῦς ποσοῦ· νῦν δὲ ἐστὶν ἀρχή, καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἀδιαίρετον· τὴν γὰρ ἀρχὴν ἀδιαίρετον εἶναι δεῖ, ὡς περ καὶ τῶν ὁρισμῶν τῆν μονάδα. Εἰ τις τοῖνον ταῦτα λέγοι, οὐδαμοῦ ἂν ἀριστάνοι. Οὕτω καὶ ἡ πίστις ἡ ὁληθῆς ἀρχὴν τῶν ἀνθρώπων τίθησι τὸν Ἀδάμ, καὶ ἢ ἀρχὴν ἀγέννητον, διὰ δὲ δημιουργίας εἰς τὸ εἶναι ἐλθόντα· ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει πάντα ἀνθρώπων εἶναι γεννητὸν· ὥστε οὐδὲ ἔρρωται ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἔνστασις, οὔτε ὁ ἐκείνος (3) ἀποκρινόμενος κακῶς ἂν ἀποκρίνοιτο.

C ἐστὶ, πάντα ἀνθρώπων γεννητὸν εἶναι, οὔτε εἰ τις ἐνίσταται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ψευδὴς ἐστὶν ἀποκρίνασθαι, ὅτι ἦν ἂν καὶ ὁ Ἀδάμ γεννητὸς, εἰ πατέρα εἶχε, τουτέστιν εἰ μὴ ἦν ἀρχή. Καθὼ μὲν γὰρ ἀνθρώπων δεῖ τοῦτον εἶναι γεννητὸν, ἀλλὰ καθὼ ἀρχὴν ἀδύνατον· ὡς περ εἰ τις λέγοι, ὅτι πᾶν συνεχὲς ποσὸν ἐστὶ διαιρετὸν, εἴτα εἰ τις ἐνίσταται ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅτι συνεχὲς ἐστὶ ποσὸν, ἀλλ' ὅμοιος οὐκ ἐστὶ διαιρετὸν, αὐτὸς πάλιν ἀποκρίνοιτο, ὅτι ἦν ἂν καὶ τὸ σημεῖον διαιρετὸν ἢ συνεχὲς ποσὸν, εἰ μὴ ἦν ἀρχὴ τοῦ συνεχοῦς ποσοῦ· νῦν δὲ ἐστὶν ἀρχή, καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἀδιαίρετον· τὴν γὰρ ἀρχὴν ἀδιαίρετον εἶναι δεῖ, ὡς περ καὶ τῶν ὁρισμῶν τῆν μονάδα. Εἰ τις τοῖνον ταῦτα λέγοι, οὐδαμοῦ ἂν ἀριστάνοι. Οὕτω καὶ ἡ πίστις ἡ ὁληθῆς ἀρχὴν τῶν ἀνθρώπων τίθησι τὸν Ἀδάμ, καὶ ἢ ἀρχὴν ἀγέννητον, διὰ δὲ δημιουργίας εἰς τὸ εἶναι ἐλθόντα· ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει πάντα ἀνθρώπων εἶναι γεννητὸν· ὥστε οὐδὲ ἔρρωται ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἔνστασις, οὔτε ὁ ἐκείνος (3) ἀποκρινόμενος κακῶς ἂν ἀποκρίνοιτο.

D ἐστὶ, πάντα ἀνθρώπων γεννητὸν εἶναι, οὔτε εἰ τις ἐνίσταται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ψευδὴς ἐστὶν ἀποκρίνασθαι, ὅτι ἦν ἂν καὶ ὁ Ἀδάμ γεννητὸς, εἰ πατέρα εἶχε, τουτέστιν εἰ μὴ ἦν ἀρχή. Καθὼ μὲν γὰρ ἀνθρώπων δεῖ τοῦτον εἶναι γεννητὸν, ἀλλὰ καθὼ ἀρχὴν ἀδύνατον· ὡς περ εἰ τις λέγοι, ὅτι πᾶν συνεχὲς ποσὸν ἐστὶ διαιρετὸν, εἴτα εἰ τις ἐνίσταται ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅτι συνεχὲς ἐστὶ ποσὸν, ἀλλ' ὅμοιος οὐκ ἐστὶ διαιρετὸν, αὐτὸς πάλιν ἀποκρίνοιτο, ὅτι ἦν ἂν καὶ τὸ σημεῖον διαιρετὸν ἢ συνεχὲς ποσὸν, εἰ μὴ ἦν ἀρχὴ τοῦ συνεχοῦς ποσοῦ· νῦν δὲ ἐστὶν ἀρχή, καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἀδιαίρετον· τὴν γὰρ ἀρχὴν ἀδιαίρετον εἶναι δεῖ, ὡς περ καὶ τῶν ὁρισμῶν τῆν μονάδα. Εἰ τις τοῖνον ταῦτα λέγοι, οὐδαμοῦ ἂν ἀριστάνοι. Οὕτω καὶ ἡ πίστις ἡ ὁληθῆς ἀρχὴν τῶν ἀνθρώπων τίθησι τὸν Ἀδάμ, καὶ ἢ ἀρχὴν ἀγέννητον, διὰ δὲ δημιουργίας εἰς τὸ εἶναι ἐλθόντα· ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει πάντα ἀνθρώπων εἶναι γεννητὸν· ὥστε οὐδὲ ἔρρωται ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἔνστασις, οὔτε ὁ ἐκείνος (3) ἀποκρινόμενος κακῶς ἂν ἀποκρίνοιτο.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Β' (4).

Εἰ τιμιώτερον Θεῷ τὸ αἰτίον (5) τῆς θεότητος εἶναι, ἢ τὸ αἰτίον τῆς κτίσεως, πῶς τοῦ τιμιωτέρου

(4) In Mon. cod. 256 a, est cap. 15.

(5) Codd. sic, communius αἴτιον.

Πατρὶ καὶ Υἱῷ μὴ κοινωνοῦν κατὰ τοὺς Λατίνους τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔλαττον ἔσται τῇ ἀξίᾳ καὶ τῇ θεότητι; Εἰ μὲν γὰρ (1) ὅλως μεταδοτὸν τὸ τῆς θεότητος αἷτιον, διὰ τί μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τούτου μεταίληθεν; Εἰ δ' ἀμετάδοτον ὅλως ὡς τοῦ Πατρὸς ἴδιον, ὡσπερ καὶ τὸ ἀνάιτιον, οὐδ' ὁ Υἱὸς ἄρα τούτου μεθέξει κατ' οὐδένα τρόπον, εἰ καὶ μάλα τοῦτο Λατῖνοι βούλονται.

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Οἱ Λατῖνοι τὸν Υἱὸν δευτέρον καὶ ἐλάττω τοῦ Πατρὸς τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τῆς αἰτίας ἀπὸ τοῦ Ἀθανασίου καὶ Βασίλειου καὶ πολλῶν ἄλλων διδασκάλων εἰληφότες πιστεύουσι, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖέναι ὡσπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναγκάτως πιστεύοντες ἕκ τε τῶν κανονικῶν Γραφῶν παλλὰ πρὸς τοῦτο εὐθύς φέροντα προϊσχυμένον, ἕκ τε τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τῶν παρὰ σφίσι τοῦτο διαρρήδη θεολογούντων. Εἰ τις αὐτοὺς ἔροιτο· Οὐκοῦν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δευτέρον τοῦ Υἱοῦ τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τῆς αἰτίας, καὶ τρίτον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγετε (2); οὐκ ἂν ἀρνησαιντο, εἰδότες οὐδὲν ἐντεῦθεν συμβαῖνον ἄτοπον. Εἰ γὰρ οὐδὲν τῷ φυσικῷ τοῦ Υἱοῦ ἀξιώματι προσίσταται τὸ δευτερεύειν τῇ τάξει καὶ τῷ τῆς αἰτίας ἀξιώματι, οὐδὲ τῷ τοῦ Πνεύματος ἐμπιδῶν ἔσται τὸ τρίτον αὐτὸ εἶναι τῇ τάξει· εἰ δὲ τῷ Πνεύματι τοῦτ' αἰσχρὸν ἦν, κάκεινο τῷ Υἱῷ οὐδὲν ἦττον αἰσχρὸν ἂν ἦν. Τοῦτο μόνον δεῖ φυλάττεσθαι τοὺς Λατίνους, εἰ τὰ αὐτοῖς δοκοῦντα λέγουσι, καὶ εἰ κακῶς ἐκ τῶν τῆς πίστεως ἀρχῶν ταῦτα συναγοῦσι· ἔως δ' ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖέναι τὸ Πνεῦμα οἱ τε διδάσκαλοι λέγωσιν (3), αἱ τε ἀρχαὶ τῆς πίστεως εἰς τοῦτο φέρωσιν ἀναγκάτως. Ἰσως μὲν οὐδ' ἔχρηθ' ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὰς τῶν ἀτόπιον ἐπιφορὰς· προσήκει γὰρ ἂν μάλλον ἀπολογεῖσθαι τοῖς πρῶτον ταῦτα ἠξιωκῶσιν· εἰ δὲ καὶ πρὸς τὰς ἄλλας, ἀλλ' οὐ πρὸς τούτην· οὐ γὰρ ἔστιν ἄτοπον καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον εἶναι τῷ τῆς αἰτίας ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, οὐδ' ὑφιστίνε τινὰ τοῦτο ποιεῖ τῷ τῆς φύσεως ἀξιώματι, εἰ γὰρ μὴδ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ δευτερεύειν. Καὶ πάλιν εἰ τις αὐτοὺς ἔροιτο· Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα οὐκ ἔστι θεότητος αἷτιον, καὶ μάλα, ἐροῦσι θαρβούντως· τίνας γὰρ καὶ ἔσται; Οὐτε γὰρ αἷτιον ἔσται, ἢν αἰτιατὸν εἶναι πιστεύεται κατ' ἐπάνοδον (Ὁὐ γὰρ ἀντιστρέφει, φησὶν ὁ Διονύσιος, τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας), οὐδ' ἐαυτοῦ οὐδ' ἐτέρου τινός. Εἰ δὲ πᾶσαν ἀνάγκην εἶναι φασιν οἱ Γραῖκοι καὶ αὐτὸ τίνος αἷτιον εἶναι, ἢ τιθέτωσαν αὐτοὶ καὶ τῆς καινοτομίας ὀφειλέτωσαν τὰς εὐθύναις, ἢ μὴδὲ τοῖς Λατῖνοις ἐγκαλεῖτωσαν. Ἔως γὰρ ἐκ τῶν τῆς πίστεως ἀρχῶν ἔπιταται, καὶ ἐκ τῶν διδασκάλων κηρύττεται, τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ τρίτον εἶναι συμβαῖναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τῆς αἰτίας, καὶ αὐτὸ μόνον μηδενὸς αἷτιον εἶναι, καὶν ὅτι οὐκ τῶν τοιού-

quomodo Spiritus sanctus, dum ejus, quod Patri Filioque est nobiliss, particeps non est juxta Latinos, non minor erit dignitate et divinitate? Si enim deitatis causa plane communicabilis est, quam ob causam non et Spiritus ejus particeps est factus? Si vero prorsus incommunicabilis tanquam Patris proprietatis, quemadmodum et innascibilitas et ascitas, neque Filius ullo modo ejus particeps erit, licet Latini id omni studio nitentur efficere.

SCHOLARIUS.

Latini Filium secundum et minorem Patre ordine et dignitate principii ab Athanasio, Basilio multisque aliis doctoribus edocti credunt et Spiritum sanctum ex Filio procedere, sicuti ex Patre, necessario id credentes tum ex canonicis Scripturis, quæ multa continent per se ad hoc ducentia, tum ex Ecclesie doctoribus apud ipsos celebratos, qui diserte idem tradunt. Si quis ex eis quærat: Num igitur et Spiritum sanctum secundum a Filio ordine atque dignitate principii et tertium a Patre dicatis? haud infelices iverint probe scientes, nihil inde consequi absurdi. Nam si naturali Filii dignitati nihil obstat, quod secundus est ordine et causæ dignitate, neque Spiritus dignitati obstaculo erit, quod ordine sit tertius; si vero id Spiritui turpe foret, turpe foret et illud Filio. Hoc solummodo Latini strictè observent oportet, an quæ sibi videntur enuntioni, et an male ex fidei principis ista colligant; quousque ex Filio procedere Spiritum doctores asserant et fidei principia necessitate ad id compellant, fortasse respondere haud necessarium fuerit ad absurdorum illationes; conveniens enim magis fuerit eos, qui primum ita censuerunt, defendere; si vero ad ceteras absurdorum illationes respondendum, at tamen haud ad præsentem. Per se enim minime absurdum est, Spiritum sanctum esse tertium principii dignitate et ordine, neque detrimentum hoc infert dignitati naturæ, siquidem nec Filio, quod ipse est secundus. Et rursus si quis ex eis quærat: Num igitur Spiritus non est deitatis principium? Utiq̄ non est revera, confidenter respondebant. Cujus namque et principium esset? Non enim eorum secundum vicissitudinem erit principium, a quibus principia esse creditur (nam non convertuntur, ait Dionysius, quæ ad divinas processiones spectant), neque sui ipsius, neque alterius ejusquam. Si vero omnino necesse esse Græci asserunt, ut et ipso sit alienus principium, aut ipsi id doceant et innovationis reddant rationem, aut neque Latinos ob id acensent. Interim enim ex fidei principis consequitur et ex doctoribus prædicatur, Spiritum etiam ex Filio procedere, licet accidat, ut sit tertius ordine et dignitate principii, licet ipse solus nullus existat principium, licet sequatur quodvis

(1) Γὰρ adf. Marc. f. 155 b.

(2) Marcian. f. 136 a, λέγειαι.

(3) Monac. 27, f. 183 a, λέγουσι.

eorum, quæ nullo pacto absurda neque dogmatibus ullibi sunt adversa; sed ista sint absurda, nihil magis Latinis quam Ecclesiarum doctoribus has criminationes impingunt, imo potius communes difficultates contra fidem proferunt, quas solvere illius solum fuerit, qui primus ejusmodi fidem docuit. Hæc itaque Latini pro sua defensione dicere possent. Verum et sanctos producere possunt, qui Filium Spiritu majorem et Spiritum tertium a Patre ordine et dignitate causæ dicunt. Sed et si nullam producere possent, id ipsis sufficeret, quod Filius minor est Patre et secundus ordine et dignitate principii, et nihilominus socius ejusdem substantiæ et ejusdem gloriæ cum Patre et verus Deus esse creditur.

Solutio hujus argumentationis, quæ ex jam dictis liquet, et hæc pacto instrui illustrarique potest: Si spiritus, sicut (Eph. 4), non communicat cum Patre et Filio in causalitate deitatis, minor erit dignitate et deitate; sed consequens (conditionatum) est (aliquis) ergo et antecedens (conditio). Aut igitur Pater et Filius sunt principium deitatis et cum hoc et Spiritus communicat, quod est impossibile; aut neque Pater et Filius principium sunt deitatis. Putat autem se probare consequentiam argumente a fortiori hoc pacto: Si Spiritus non communicans Patri et Filio in causalitate rerum creatarum, quæ pro Deo minor est, ipse minor esset, multo magis minor foret non communicans in causalitate deitatis, quæ pro Deo major est. Si itaque ingenitæ acumen istud a principio deitatis et Patrem, non Filium solum eliminat, his qui utcumque experti sunt ea ponderare et refellere, id permitto et relinquo. Ne enim Spiritus minor sit dignitate et deitate, neque cum Patre debet non communicare in principio deitatis; communicabit ergo. Vel igitur et Spiritus erit deitatis principium, quod impossibile, vel neque Pater est. Si enim Pater est principium, Spiritus autem non est, secundum ipsum minor erit deitate Spiritus sanctus. Verum interrogabunt eum Latini et jure quidem optimo ab ejus difficultate impulsæ: Si nobilior Deo est causam deitatis esse, quam causam rerum creaturarum, quomodo Filius in eo quod nobilior est non communicans Patri non erit inferior dignitate et deitate? Respondet, ut puto, minime necesse esse ut simpliciter omnium que insunt Patri, licet sint nobilissima, Filius sit particeps; reliquorum quidem vel maxime, eorum vero quæ Filio ut Filio inesse nequeunt, si Filius particeps non sit, minime id absurdum esse, neque exinde tolli Filii deitatem ac dignitatem. Dicit insuper ipse, tale esse deitatis principium, videlicet proprium Patris quodquo Filio nullo pacto inesse possit. Verum hoc prætermittamus; est enim id ipsum, quod est in questione et de quo controversia viget. Interim dicit id quod nequit inesse Filio minime officere Filii dignitati si ei non inesse

Α τῶν, ἄπερ ἄτοπα μὲν οὐδαμῶς οὐδὲ λυμαινόμενα τοῦ τοῦ; ὁ ὄγματος· ἔστιν δὲ καὶ ἄτοπα ταῦτα εἶναι· οὐδὲν μᾶλλον Λατίνοις ἢ τοῖς διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας ταῦτα προσάπτουσι τὰ ἐγκλήματα, μᾶλλον δὲ κοινὰς ἀπορίας εἰς τὴν πίστιν κομιζοῦσιν, ἃς λύει μόνον ἂν ἔργον γένοιτο τοῦ πρώτου τῆς τοιαύτης πίστεως διδάξαντος. Οἱ μὲν οὖν Λατίνοι ταῦτα ἂν εἴποιεν ὑπὲρ ἑαυτῶν· ἀλλὰ μὴν καὶ ἁγίους παράγειν ἂν ἔχουσιν, μετρίονα τοῦ Πνεύματος· τὸν Υἱὸν λέγοντας, καὶ τὸ Πνεῦμα τρίτον ἀπὸ Πατρὸς τῆ τάξεως καὶ τῆ ἀξιώματι τῆς αἰτίας δηλονότι. Ἀλλ' εἰ καὶ μετρία παράγειν ἔχουσιν, ἔρχεται τοιοῦτον αὐτοῖς, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐλάττω ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ δεύτερος τῆ τάξεως καὶ τῆ ἀξιώματι τῆς αἰτίας, ἀλλ' οὐδὲν ἦεν ὁμοούσιος καὶ ὁμοῦτος τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ ἀληθινῶς εἶναι πιστεύεται.

Ἡ δὲ πρὸς τὸ ἐπιχείρημα λύσις σαφὴς μὲν καὶ ἐκ τῶν προσηρημένων, μεθόδευθεὶς δ' ἂν καὶ οὕτως· Εἰ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τὸ ἅγιον μὴ κοινωνοῖ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ αἰτίου τῆς Θεότητος, ἔστι ἐλάττω τῆ ὀξείας καὶ τῆ θεότητι· ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ψεῦδος, καὶ τὸ ἠγούμενον ἄρα· ἢ τοίνυν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀρχὴ εἶσι Θεότητος, καὶ κοινωνοῦν τούτου καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἢ οὐδὲ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀρχὴ εἶσι Θεότητος. Οἴεται δὲ δεκνόναι τὴν ἀκουλουθίαν ἀπὸ τοῦ μᾶλλον οὕτως· Εἰ ἐλάττω ἂν ἦν τὸ Πνεῦμα, μὴ κοινωνοῦν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τῆς αἰτίας τῆς κτίσεως, ἔπερ ἔστιν ἐλάττω τῷ Θεῷ, πόλλ' μᾶλλον ἂν εἴη μὴ κοινωνοῦν τοῦ αἰτίου τῆς Θεότητος, ἔπερ ἔπει τῷ Θεῷ μετρίον. Εἰ μὲν οὖν ἡ λαπτότης τῶν φρονῶν αὕτη κατὰ τὸν εἰπόντα ἐκβάλλει τῆς ἀρχῆς τῆς Θεότητος καὶ τὸν Πατέρα, οὐ τὸν Υἱὸν μόνον, παρήκει τοῖς ὁμοίως πεπειραμένοις περὶ τὰ αὐτὰ σκοπεῖν καὶ ἐλέγχειν. Ἴνα γὰρ μὴ ἦ τὸ Πνεῦμα ἐλάττω τῆ ὀξείας καὶ τῆ θεότητι, οὐδὲ τῷ Πατρὶ δεῖ μὴ κοινωνοῦν τοῦ αἰτίου τῆς Θεότητος· κοινωνήσει ἄρα· ἢ τοίνυν καὶ τὸ Πνεῦμα ἔσται ἀρχὴ Θεότητος· ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἢ οὐδὲ ὁ Πατήρ ἔστιν· εἰ γὰρ ἔστιν ὁ Πατήρ ἀρχὴ Θεότητος, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἔστι, κατ' αὐτὸν ἐλάττω ἔσται τῆ θεότητι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλ' ἐρωτήσουσιν αὐτὸν οἱ Λατίνοι καὶ μάλα εἰκότως, ὑπὸ τῆς ἀπορίας αὐτοῦ προδιδασθέντες· Εἰ τιμιώτερον Θεῷ τῷ αἰτίῳ Θεότητος εἶναι ἢ τῷ αἰτίῳ τῆς κτίσεως, πῶς τοῦ τιμιωτέρου μὴ κοινωνοῦν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ οὐκ ἐλάττω ἐστὶ τῆ ὀξείας καὶ τῆ θεότητι; Οἴμαι ἐρεῖ, ὅτι οὐκ ἀνάγκη πάντων ἀπλῶς τῶν ὑπαρχόντων τῷ Πατρὶ, καὶ τιμιώτατα ἦ, τὸν Υἱὸν κοινωνοῦν· ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων καὶ πάντων ὅσα δὲ οὐχ οἷόν τε ὑπάρχειν τῷ Υἱῷ ἢ Υἱῷ, τούτων εἰ μὴ κοινωνοῖ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, οὐδὲν ἔστιν ἄτοπον, οἷδ' ἀναιρείται ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Υἱοῦ Θεότης καὶ τὸ ἀξίωμα. Ἐρεῖ δὲ καὶ τὸ αἰτίον τῆς Θεότητος τοιοῦτόν εἶναι αὐτῶς, τουτέστιν ἴσον τοῦ Πατρὸς καὶ τῷ Υἱῷ μὴ δυνάμενον ὅλως προσεῖναι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰώμεν· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ζητούμενον, καὶ περὶ τοῦτο ἡ ἀμφισβήτησις. Τίως δὲ ἐρεῖ, τὸ μὴ δυνάμενον ὑπάρχειν τῷ Υἱῷ οὐδὲν λυμαινεσθαι τῷ ἀξιώματι τοῦ Υἱοῦ, εἰ λέγεται μὴ ὑπάρχειν· ἢ τοίνυν ἀρκέσει ἡ ὁμοίως

καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀποκρίσις τε καὶ λύσις, ἢ οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἔσται ἰκανή· ἀλλ' οὐδε ἄλλο τι ἀποκρίνεται πρὸς τὴν εἰρημίνην ἐρώτησιν παρὰ τὸ (1) εἰρημένον· εἰ δὲ ἄλλο τι ἀποκρίνεται, ψευδὸς ἔσται καὶ οὐδὲ ἀκοαῖς ἀνακτόν, ἀδεόμενου γὰρ τὸν Υἱὸν μὴ εἶναι ἀρχὴν θεότητος, αὕτη μόνη δύναται εἶναι ἀπόκρισις πρὸς τὸν ἀπορουῦντα περὶ τοῦ ἀξιωματος καὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὡσπερ καὶ πρὸς τὸν ἀπορῆσαντα ἄν, καὶ πῶς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἀληθῆς Θεός, καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, εἴπερ οὐ κοινωνοῦν αὐτῷ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου, πράγματος τσαούτου, οὐκ ἄν ἦν ἐτέρως ἀποκρίνασθαι ἀληθῶς, ἢ ἔν ᾧ προείρηται τρόπον. Ἀπελῶ δὲ εἶπε καὶ τεμνότερον εἶναι τῷ Θεῷ τὸ αἰτεῖν θεότητος εἶναι ἢ τὸ αἰτεῖν τῆς κτίσεως· οὐδὲν γὰρ τῶν τῷ Θεῷ ἐκπαρχόντων τιμιώτερον ἔστιν αὐτῷ τῷ Θεῷ ἢ ἕτερον· ἀλλὰ τοῦτο εἰ τοὺς βαθμοὺς τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν θεῶν κατατομήσαντας μόνον ἐτόλμησαν, καὶ εἴ τις ἀμαθέτιν ἐκαίνοις ἀμαθῆς ὢν καὶ αὐτῆς προσκείμετο. Τὸ δ' ἀληθὲς οὕτως ἔχει, ὅτι εἴ τι προσέσται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἢ Θεῷ, καὶ οὐ καθόσον διακρίνεται τῷ Υἱῷ, τούτῳ οὐ καθὸ Πατρὶ καὶ γεννῶντι, τοῦτο οὐ καὶ φύσει προσεῖναι τῷ Υἱῷ, καὶ εἴ τι μὴ προσεῖναι, οὐκ ἄρα καὶ εἴη, ἐλάττω ἔσται ταύτῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγος τῇ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀποβλέπει· εἴ τι γὰρ πρόσεται Πατρὶ καὶ Υἱῷ καθὸ Θεῷ, καὶ οὐ καθὸ ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον καὶ ἀναφορῶν, τοῦτο οὐ καὶ τῷ Πνεύματι προσεῖναι, καὶ εἰ μὴ πρόσεται, ἐλάττω ἔσται αὐτῶν τῇ φύσει (2). Ἀλλὰ τὸ προσβάλλειν πρόσεται αὐτοῖς καθὸ ἀναφέρονται πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον, οὐκ ἄρα οὐ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο προσεῖναι, οὕτως οὐ καὶ τούτο ἀνάγκη ἐλάττω εἶναι τῇ φύσει ἐκαίνοιν· εἰ δὲ μὴ, χάρις ἄν εἴη καὶ Ἀρειανοῖς· διὰ τὸ τὸν Υἱὸν γεννητὸν εἶναι ἐλάττωνα τοῦ Πατρὸς εἶναι τῇ φύσει τοῦτον ἀποφανόμενος καὶ σύμμαχον πειρωμένοις· ἔχειν τοῦ ψευδούς τὸ Εὐαγγέλιον μείζον τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα διαγορευθόν. Ὄντο γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν τὸν Υἱὸν τῆν (3) τοῦ Πατρὸς ἀγεννησίαν καὶ ἐκ τοῦ ἐλάττω εἶναι τοῦ Πατρὸς αὐτὸν τῷ τῆς αἰτίας ἀξιωματι, καὶ τῇ φύσει πάντως ἐλάττω τυγχάνειν καὶ ἄλλης οὐσίας εἶναι παρὰ τὸν Πατέρα· ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα. Ἐξ ἀπάντων τοίνυν τούτων δεικνύται, ὅτι τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου καὶ ἡ ἀκολουθία καὶ ἡ ταύτης δεξιῆς παντάπασιν ἀληθείας ἐστέρηται.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Γ' (4).

Τὰ τῷ Θεῷ προσόντα κυρίως καὶ μόνως καὶ μόνως καὶ μόνως καὶ ἀεὶ καὶ πάντα (5) προσεῖναι ὀφείλουσι·

(1) Monac. 27, f. 134 a, τὸν.

(2) Monac. 27, f. 134 b, τῷ φύσει.

(3) Tr. in deest in Marc. f. 137 b.

(a) De hac Eunomii disputatione vide Basilium libro III contra eundem, Gregorium Naz. Orat. 36 (nunc 30) et 40 (quæ pariter nunc 40 est), et Petavium de Trinitate, l. II, c. 2.

(b) Simili pacto Nicol. Methonensis apud Hugonem Etherianum, l. II, c. 12, contra Græcos: Si Spiritus ex Patre et Filio procedit, non erit

dicatur. Vel igitur sufficiens erit similis responsio ne solutio etiam quoad Spiritum vel nec quoad Filium erit idonea. Verum nec aliud quidquam ad presentem interrogationem præter dicta respondet; si vero aliud quid respondeat, mendacium erit atque ne auribus quidem tolerabile. Dato enim, Filium non esse principium in deitate, hæc sola potest reddi responsio ad eum, qui dubitat, de dignitate et deitate Filii, sicut et ei qui ambigeret, quomodo Filius verus Deus esse possit atque Patri consubstantialis non communicans cum Patre in ratione innascibilitatis et ascitatis. quæ tanti momenti res est, non alio modo vere responderi poterat nisi prædicto. Insipienter porro dixit nobilior Deo esse causam deitatis, quam causam creationis, cum eorum quæ Deo insunt non sit aliud alio nobilior, sed id illi soli asserere ausi fuerint, qui gradus virtutum et operationum divinarum innovando conflinxerunt et si qui insipientes ipsi insipientibus illis adhererunt. Veritas ita se habet, quod si quid adest Deo Patri ut Deo, et non quatenus distinguitur a Filio, id est non qua Patri et generanti, hoc natura quoque debet adesse Filio, et si non adsit, quatenus illud fuerit, hoc respectu Filius erit Patre inferior. Eadem ratio valet de Spiritu respectu ad Patrem et Filium. Si etenim quidpiam adest Patri et Filio, quatenus sunt Deus, et non quatenus relationem et habitudinem ad Spiritum sanctum habent, hoc debet et Spiritui adesse, et si non adest, hic erit illis natura inferior. Atqui spiratio adest illis, quatenus referuntur ad Spiritum sanctum; ergo non necesse est ut et Spiritui insit, neque ideo ut illis natura sit Spiritus inferior. Quodsi non ita esset, locus daretur Arianis, qui propterea quod Filius genitus est, eum ratione nature minorem Patre statuunt et Evangelium in mendacii sui patrocinium conantur adducere Patrem Filio majorem declarans. Opinabantur enim ex eo quod Filius non habet Patris innascibilitatem et quod minor est Patre dignitate principii, etiam natura prorsus cum inferiorem existere et diversam a Patre substantiam fuisse sortitum (a). Sed res non ita se habet. Ex quibus cunctis ostenditur, presentis argumenti et seriem et hujus probationem undequaque veritate destitui.

EPHES. CAP. III (b).

Quæ Deo insunt, proprie et solum et soli et sola et semper et omnino ei inesse debent; et natura-

(4) In cod. Mon. 250, f. 290 b; cap. 18.

(5) Παντα Mon. 27, f. 135 a; Marc. f. 137 b.

deinceps solus Pater Pater, nec ultra tota unitas Deitas. Et quomodo utique, quocumque patrem causam Filius partitur? Nec ultra solus Filius Filius. Quomodo enim cum sit Pater in parte Spiritus? Nec deinceps unus solus Spiritus; quomodo enim, cum non ex uno neque solo? — Græcos vero textus in cod. Monac. 66, f. 78, cap. 15, ita

lia quidem ac communia tribus personis, hypostatica autem et personalia trium personarum uni. Nihil enim ibi est accidens, nihil accidentium vel posterius accedens, nihil non proprie et solum. Quemadmodum igitur dum Deus dicitur bonus et sapiens et Deus et Rex et Conditor, adhuc autem et invisibilis et immortalis et æternus, solummodo et proprie ut ad creaturas his omnibus nominibus insignitur (dicit enim Apostolus : *Regi vero sæculorum, immortalì, invisibili, soli sapienti Deo* ; et rursum : *Qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem*) ; Ita et quodcumque de quavis trium personarum seorsim dicitur, solum et proprio ad reliqua est id quod dicitur. Pater igitur est Pater et solum et solus et proprie et solummodo ; Filius est Filius et solum et solus et proprie et uno solummodo ; similiter et Spiritus Spiritus Spiritus sanctus. Sic et principii expers Pater sive inaccessibilis solum et solus et proprio et uno solummodo ; sed et simili modo est quoque principium, relique ergo personæ principiatæ duntaxat et solum et proprie et uno solummodo. Cum enim duo sint principium et principiatum, si solus Pater habet rationem principii, relique personæ tantum sunt principiatum et solum et uno solummodo ; considerandum enim est, vocem *solum* semper ad oppositum dici ; solum enim Pater est Pater, non autem et Filius ; et solum Filius Filius, non etiam Pater ; et solum Spiritus sanctus, non vero Pater vel Filius ; et solum principii expers Pater, non vero etiam principiatum et causam habens ; sic et solum principium, non vero principiatum ; reliquæ ergo personæ solum principiatæ et neutra earum principium. Si enim alterutra foret etiam principium, illud *solum* sublatum erit, et neque solum et proprie principium, neque solum et proprie principiatum reperietur, cujus contrarium necessario locum habere jam antea demonstratum est. Oppo-

(1) Καὶ κοινὰ omittunt duo citati codices.

(2) Sic Mon. 256, Mon. 27, οὐδέ.

(3) Mon. 27, habet ὄν.

(4) Καὶ deest in Mon. 27.

(5) Μόνος, Mon. 27.

(6) I Tim. i, 17.

(7) I Tim. vi, 16.

(8) Mon. 27, οὐν.

sonat : Ὅλη μονὰς καὶ ὅλη Τριάς ἡ Θεότης· οὐ γὰρ το μὲν αὐτὴ μονὰς, τὸ δὲ οὐ μονὰς· εἰς γὰρ μόνος καὶ μόνον Πατὴρ ὁ Πατήρ, καὶ εἰς μόνος καὶ μόνον Υἱὸς ὁ Υἱός, καὶ ἓν καὶ μόνον καὶ Πνεῦμα μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον... Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐκέτι ὅλη μονὰς ἡ Θεότης· οὐκέτι γὰρ Πατήρ μόνος ὁ Πατήρ· πῶς γὰρ, ὡς το πατρικὸν αἴτιον ὁ Υἱός, συμμερίζεται ; οὐκέτι μόνον Υἱὸς ὁ Υἱός· πῶς γὰρ ὁ καὶ Πατήρ ἓν μερὶ τοῦ Πνεύματος ; οὐκέτι ἓν καὶ μόνον το Πνεῦμα· πῶς γὰρ τὸ μὴ ἐξ ἑνὸς μῆτε μόνου ; οὐκέτι ὅλη Τριάς ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ Πατήρ ἀτελής καὶ πρὸς τρισούτον οὐχ ὅλος, παρ' ὅσον ἐτέρῳ ὡσεὶ πρὸς τελείαν τοῦ Πνεύματος· προβαλὴν καὶ Υἱός, οὐ το ὅλον Υἱός, ἀλλ' ὑπερωτῶρ συβητος ὁ γὰρ ἐκ μερῶν ἀτελῶν οὐδὲτερο, ὅλος, καὶ Πνεῦμα οἷον εἰκὸς το ἐκ ὅσο τοιούτων ἐκπορεύμενον· μεριστὰ πάντα

τὰ μὲν φυσικὰ καὶ κοινὰ (1) τοῖς τρισὶ προσώποις, τὰ δ' ὀνομαστικὰ καὶ προσωπικὰ τῶν τριῶν ἐκάστῳ οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ συμβεβηκός, οὐδὲν (2) ἐπίκτητον οὐδ' ὕστερον προσγενόμενον, οὐδὲν οὐ (3) κυρίως καὶ μόνως. Καθάπερ οὖν ἀγαθὸς καὶ σοφὸς καὶ Θεὸς καὶ (4) Βασιλεὺς καὶ Δημιουργὸς, ἔτι ἕξ ἀδάκρυτος καὶ ἀθάνατος καὶ ἀίδιος ὁ Θεὸς λεγόμενος μόνως (5) τε καὶ κυρίως ὡς πρὸς τὴν κτίσιν ἅπαντα ταῦτα λέγεται (λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος (6)· *Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφθάρτη, ἀόρατῳ, μόῳ σοφῷ Θεῷ καὶ αἰδίῳ* (7)· *Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν ζωῆς οὐκ ὄντων ἀπόροιστον*), οὕτω καὶ ὑπερ' ἅν λέγοιτο τῶν τριῶν ἕκαστον, μόνον τε καὶ κυρίως ἐστὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦθ' ὑπερ' λέγεται. Πατήρ γοῦν (8) ὁ Πατήρ καὶ μόνον καὶ μόνος (9) καὶ κυρίως καὶ μόνως, Υἱὸς ὁ Υἱὸς καὶ μόνον καὶ μόνος καὶ κυρίως καὶ μόνως, καὶ Πνεῦμα ὁμοίως τῷ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὕτω δὴ καὶ ἀνάιτιος ὁ Πατήρ ἐκτὸν ἀγέννητος μόνον καὶ μόνος (10) καὶ κυρίως καὶ μόνως (11)· ἀλλὰ δὴ καὶ αἴτιος αἰδίως ὁμοίως· καὶ τὰ λοιπὰ τῶν προσώπων ἄρα μόνον αἰτιατὰ καὶ μόνως καὶ κυρίως καὶ μόνως. Δυσὲν γὰρ ἔντοιν αἴτιου καὶ αἰτιατοῦ, εἰ τὸ αἴτιον μόνος ὁ Πατήρ ἔχει, τὸ αἰτιατὸν ἄρα μόνως τὰ λοιπὰ τῶν προσώπων (12) καὶ μόνον καὶ μόνως ; σκεπτόν γὰρ, ἔτι τὸ μόνον ἀεὶ πρὸς τὸ ἀντικείμενον λέγεται· μόνον γὰρ Πατήρ ὁ Πατήρ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Υἱός, καὶ μόνον Υἱὸς ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐ καὶ Πατήρ, καὶ μόνον Πνεῦμα ἅγιον, ἀλλ' οὐ καὶ Πατήρ ἢ Υἱός, καὶ μόνον ἀνάιτιος ὁ Πατήρ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αἰτιατὸς καὶ αἴτιαν ἔχων (13), οὕτω δὴ καὶ μόνον αἴτιος, ἀλλ' οὐκ αἰτιατὸς· καὶ τὰ λοιπὰ τῶν προσώπων ἄρα μόνον αἰτιατὰ καὶ οὐδὲν τούτων αἴτιον. Εἰ γὰρ τι τούτων καὶ αἴτιον εἴη, τὸ μόνον ἀναιρεθῆσεται, καὶ οὕτω μόνον καὶ κυρίως αἴτιον ἔσται, οὕτω μόνον καὶ κυρίως αἰτιατὸν, οὐ τούναντιον ἀνάγκην εἶναι προσημαίνεται. Ἡ γὰρ ἀντιθέσις διακρίσεως αἴτια καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς Λατίνους καὶ ἄμφω τὰ ἀντικείμενα συνδραμεῖν ἐφ' ἑνὸς τῶν θεαρχικῶν προσώπων ἀδύ-

(9) Sequentia quatuor verba dat solus Monac. 256, f. 297 a.

(10) Monac. 27, μόνως.

(11) Mon. 27, μόνος.

(12) Verba, ἄρα μόνον αἰτιατὰ τῶν προσώπων, in Mon. 27 omissa ex Mon. 256 supplavimus.

(13) Καὶ αἴτιαν ἔχων deest in ceteris præter Monac. 256.

καὶ ἀτελή καὶ τῆς μοναδικῆς ἀπλόρητος ἐκπτώσις. *Tota monas et tota Trinitas est deitas. Non enim quoad hoc ipsa monas, quoad illud non monas. Unus enim ei solus et solum Pater est Pater et unus solus et solum Filius Filius ; et unus et solus et solus Spiritus est Spiritus sanctus. Si vero Spiritus ex Patre et illoque procedit, non amplius tota monas est deitas. Non enim Pater solus erit Pater, etc. ut supra ex Ethernano. Non ultra tota Trinitas ipsa, sed Pater in perfectus et in tantum non totus, in quantum aliter indiget ad perfectam Spiritus emissionem ; et Filius non in totum Filius, sed in partem, quia compositus ex partibus imperfectis ; neuter totus erit ; et Spiritus ut nis procedit ex utroque duobus procedens. Divisa omnia et imperfecta et non monastica simplicitate prorsus remota.*

29

νατον. Θάτερον γάρ τούτων οὐ κυρίως ἔσται, καὶ διὰ τοῦτο πάντως οὐδ' ἔσται. Τούτοις συμφωνεῖ καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἔργα, τοῦ μὲν Δαμασκηνοῦ λέγοντος ἐν τοῖς θεολογικοῖς κεφαλαίοις· *Μόνος αἰτίος ὁ Πατήρ* (1). Θεοδώρου δὲ τοῦ Στουδίτου ψάλλοντος· *Μόνου μονογεννητορ μονογενοῦς Υἱοῦ Πατῆρ, καὶ μόνου μόνου φῶς φωτὸς ἀπαύρασμα, καὶ μόνως μόνου Θεοῦ ἅγιον Πνεῦμα Κυρίου Κύριον, ὁριζῶς ὄν.* Οὐκ ἄρα τὸ αἰτίον ὁ Υἱὸς ἔξει, μόνον (2) αἰτιατὸ; ὀφείλων γε εἶναι, καὶ μόνον Υἱὸς, ὡσπερ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (3) μόνον μόνου Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Οἱ Λατῖνοι τοιοῦτον ἀπίχουσι ἐπιείσακτον τι καὶ ὕστερον προγενέμενον τῷ Θεῷ λέγειν, ὡστε ἵνα μὴ ἐν τοιοῦτον ἢ φρονεῖν λάθουσιν ἢ δοξῶσι λέγειν πολλα πρὸς τὴν ὁ.πλῆν τοῦ Πνεύματος προβολὴν ἢ πρὸθεν ἀπομάχονται, ἣν αὐτὸς διπλῆν τῷ πράγματι λέγει, καὶ τῆς μὲν χρονικῆς μεταδίδως (4) τῷ Υἱῷ, τὴν δὲ αἰδίον αὐτοῦ παντάπασιν ἀφαιρεῖ· καὶ ἕα τῶν διδασκάλων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖέναι τιθέασιν, εἰς τὴν χρονικὴν ἀνάγεις πρὸθεν μόνον. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῆς προόδου τοῦ Πνεύματος εἰ διπλῆ ἔστι μετὰ ταῦτα, καὶ εἰ κενωρισμένα: εἰσὶν ἀλλήλων τῷ πράγματι· ἀλλὰ νῦν ἀρκεῖ, ὅτι καὶ τὴν χρονικὴν πρόδον τὸ αὐτὸ πρᾶγμα μετὰ τῆς αἰδίον προόδου εἶναι δισχυρίζονται, διαφερούσας κατὰ μόνον τὸν λόγον, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι τιθέναι τι συμβεβηκὸς ἐν τῷ Θεῷ καὶ ἐπιείσακτον. Οἱ δὲ τὸ χρονικῶς προῖέναι ἕτερόν τι πρᾶγμα ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι λέγοντες παρὰ τὴν αἰδίον αὐτοῦ πρόδον, οὕτοι συμβαίνειν τι καὶ ὕστερον ἐπιγίνεσθαι τῷ Θεῷ λέγουσι, καὶ προσποιῶνται τοῦτο ἀρνεῖσθαι. Ἄλλὰ μὴν καὶ πάντα κυρίως τῷ Θεῷ προσεῖναι, μᾶλλον δὲ τὸν Θεὸν πάντα ἃ λέγεται εἶναι, κυρίως ταῦτ' εἶναι, καὶ κοινῶς καὶ ἰδίως ἐκάστην τῶν ὑποστάσεων, τίνες μᾶλλον ἢ Λατῖνοι διμολογοῦσι; Τὸ δὲ μόνως, καὶ μόνω, καὶ μόνον, καὶ τὰ λοιπὰ, πολλῆς ἀρεύνης δέονται, ὅπως τε ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ ὅπως ἐπὶ τῶν ὑποστατικῶν δύνανται λέγεσθαι. Ἄλλ' αὐτὸς ἀπεριμερίμνως ταῦτα ἀφίεις καὶ τῆ ἁλγθεῖα καὶ ἐαυτῷ πολλαχοῦ προσκόπτει. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐ σφόδρα ἐνταῦθα τῶν Λατίνων καθάπτεται, καὶ ἡμεῖς δὲ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἀποστάνας ἀπολογίας, πρὸς τὴν λύσιν ἐρχόμεθα τοῦ ἐπιχειρήματος.

Τὸ τοῖνον ἐπιχειρήμα αὐτὸ τοιοῦτόν ἐστι. Πᾶν τὸ προσεῖναι τῷ Θεῷ λεγόμενον, εἴτε ὡς φυσικὸν τοῖς τρισὶ προσώποις, εἴτε ὡς ὑποστατικὸν καὶ προσωπικὸν ἐκάστη τῶν τριῶν, τοῦτο καὶ κυρίως καὶ μόνως καὶ μόνω καὶ μόνον καὶ αἰεὶ καὶ πάντῃ προσεῖναι ὀφείλει. Ἄλλὰ τὸ αἰτιατὸν πρόσσεσι τῷ Υἱῷ, μόνον ἄρα τὸ αἰτιατὸν πρόσσεστιν αὐτῷ, οὐκ ἄρα τὸ αἰτίον. Τὸ γὰρ μόνον, φησὶ, πρὸς τὸ ἀντι-

(1) Joan. Damasc. c. 13 theol. Citat idem dictum Beccus de proe. Sp. S. c. 12, Gr. orth. I, p. 22. Cf. ibid. II, p. 504.

sitio enim est distinctionis causa etiam secundum ipsos Latinos, et utrumque oppositum in una divinarum personarum concurrere est prorsus impossibile. Alterum enim eorum non proprie erit, et ideo omnino non erit. Hisce concordant etiam sanctorum dicta, ex quibus Damascenus in theologicis capitibus ait: *Solus causa est Pater*; Theodorus vero Studita canit: *Solius solus genitor, unigeniti Filii Pater, et solum solius lumen luminis splendor, ac solummodo solius Dei sanctus Spiritus, Domini Dominus, verum esse possidens.* Non igitur Filius habebit causæ rationem, quippe qui solum causatus debeat esse et solum Filius, quemadmodum et Spiritus sanctus solus solius Spiritus Dei Patris.

SCHOLARIUS.

Tam alieni sunt Latini ab asserenda re aliqua ascititia et posteriori Deo adnascente, ut multis plane, ne tale quid vel sentire occulte vel dicere videantur, contra duplicem Spiritus productionem vel processionem decertant, quam revera tu duplicem dicis; et temporalis quidem participem facis Filium, æternam vero ab eo omni ex parte removes; et dicta doctorum, quæ Spiritum sanctum ex Filio prodire statuunt, ad solum temporalem processionem detrudis ac reduces. Verum de processione Spiritus sancti, an duplex sit et an eæ reipsa ab invicem sint separata, postea disputabimus; nunc autem sufficit, quod Latini etiam temporalem processionem idem esse cum æterna asseverant, easque solum secundum rationem diversas statuunt, ne quid in Deo accidens et ascititium ponere cogantur. Qui vero temporalem processionem in Spiritu sancto diversam quamdam rem dicunt ab æterna ejusdem processionem, hi accedere quidquam et adnasci posteriori Deo affirmant, licet hoc negare prorsus simulent. Verum omnium vero quædam magis quam Latini consentiunt, omnia proprie inesse Deo, imo potius Deum omnia, quæ esse dicitur, proprie hæc esse et communiter et peculiariter quamlibet personarum? Quod vero spectat ad illa, *et uno solummodo, et soli, et solum, et cætera*, ea varia indigent disquisitione, quomodo tum de naturalibus tum de personalibus affirmari possint. Sed Ephesius perfecta incuria ista negligens et veritati et sibi ipsi multis in locis offendiculo est. Verum quoniam hic Latinos non adeo vehementer attingit, et nos ommissa eorum defensione ad difficultatis progredimur solutionem.

Argumentum igitur ipsum tale est: Quidquid dicitur Deo inesse, sive tanquam naturale tribus personis, sive tanquam hypostaticum et personale trium cuilibet, hoc et proprie et solum et soli et uno solum modo et semper et omnino inesse debet; atqui ratio principii inest Filio: ergo sola ei inest, non itaque et ratio principii. Nam solum, inquit, ad oppositum dicitur; Filius ergo non est

(2) Μόνος, Mon. 27.

(3) Τὸ ἅγιον omit. Mon. 27 et Marc.

(4) Codd. μεταδίδωσι.

principium sancti Spiritus. Quomodo et ratio principii inest Patri et solum ei adest, non itaque et oppositum huic, ratio principii; et ideo Pater est solum principium, et non principiatum. Primo igitur quoniam quae in prima propositione Deo inesse dicit, haec in naturalia et hypostatica sive personalia partitur, deinde infert: Principii ratio inest Filio, interrogabant cum Latini, et recte omnino, in quam serie collocet rationem principii, utrum illud naturalibus, an personalibus sive hypostaticis admitteret. Si naturalibus, etiam Patri debet inesse principium; si personalibus, unius id debet esse personae, aut Filii aut Spiritus sancti; sic enim qui ab ejus parte dererunt, personalia uni personae soli convenire. Utrumque vero praedictorum impossibilitatem includit, quare vel propositio non vera, vel divisio eorum quae insunt Deo in naturalia et personalia non est apta, vel alterum eorum absurdorum ex necessitate verum erit. Quærat igitur defensionem. Vel enim eam non inveniens cessabit et ipse Latinos interrogare, utrum spirare dicant naturale et essentialia, an personale et hypostaticum, et eos in absurda ab utraque parte deducere, cum videat et seipsum in similia incidere, vel divisione sua et inutili sprete et damnato alio modo dividet ea quae Deo insunt, et fortasse pro Latinis dividet et a concertatione cum ipsis desistet. Deinde ipsi dicent Latini: Si propositio tua, o sapientissime, vera est, periculum subit Filius, ut sit solum principiatum, et Pater, ut sit Pater solum, et nihil amplius. Neque enim ei licitum erit, in propositione quidem majore omnes illas ponere determinationes, in conclusione vero non omnes assumere, sed eas duntaxat, quas sibi ad scopum suum prodesse existimaverit; v. g. quando vult concludendo Patri principium ascribere, illud solum omittit, quando vero Filio principium concludendo vindicare vult, ejicere soli. Haec enim eorum sunt, qui sophismatibus student, vel quod dicunt nesciunt, et tum sibi metipsis tum aliis ex imperitia officiant; quemadmodum et nihil deterius fieri potest, quam ut posita propositione majori, qualem ipse eam statuit, et adjuncta minori, videlicet Patri inesse principium et Filio principium, conclusionem hanc deducere, Patri principium inesse proprie et uno solum modo et soli et solum et semper et omnino, similiter et Filio principium. Fortasse enim Filio solum principium inest, sed minime ideo et soli, cum et Spiritui insit; et Patri fortasse principium soli inest, neque tamen et uno solum modo; nam non uno modo principium est eorum, quae ex ipso, sed duplici, ut Pater et productor; verum n. c. principium convenit Filio soli, nec Patri soli principium; imo potius neque Patrem esse Patri solum convenit, verum et esse productorem; sed

Α κείμενον λέγεται· ὁ Υἱὸς ἄρα οὐκ ἔστιν αἰτιὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὡς περ καὶ τὸ αἰτιὸν πρόσσει Πατρὶ καὶ ὑπάρχει μόνον, οὐκ ἄρα καὶ τὸ ἀντικείμενον τούτῳ, τὸ αἰτιατὸν, καὶ διὰ τοῦτο αἰτιὸς μόνον ὁ Πατήρ, καὶ οὐκ αἰτιατός. Πρῶτον τοίνυν, ἐπειδή περ αἴτινα ἐν τῇ προτάσει προσόντα τῷ Θεῷ λέγει, ταῦτα εἰς φυσικὰ διαίρει καὶ ὑποστατικά, εἰς προσωπικά· εἶτα ἐπάγει· Τὸ δὲ αἰτιατὸν πρόσσει τῷ Υἱῷ, ἐρωτήσευσιν αὐτὸν εἰ Λατῖνοι καὶ μόλις εὐλόγως, τὸ αἰτιατὸν ποῦ τίθησι τῶν τῷ Θεῷ προσόντων, πότερον ἐν τοῖς φυσικοῖς ἢ ἐν τοῖς ὑποστατικοῖς καὶ προσωπικοῖς; Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς φυσικοῖς, δεῖ καὶ τῷ Πατρὶ τοῦτο προσεῖναι· εἰ δὲ ἐν τοῖς προσωπικοῖς, ἐνὸς δεῖ εἶναι τοῦτο προσώπου, ἢ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος· οὕτω γὰρ εἰ περὶ αὐτὸν ἀξιοῦσι, τὰ προσωπικά ἐν μόνῳ προσώπῳ ἀρμόττειν. Ἐκάτερον δὲ τῶν προειρημένων ἐστὶν ἀδύνατον, ὥστε ἢ ἡ πρότασις ἐστὶν οὐκ ἀληθής, ἢ ἡ διαίρεσις οὐχ ἰκανὴ τῶν προσόντων εἰς τε τὰ φυσικὰ καὶ προσωπικά, ἢ ὁ ἄτερον τῶν ἀδυνάτων ἔσται ἀληθὲς ἐξ ἀνάγκης. Σκεψάσθω τοίνυν τὴν ἀπολογίαν· ἢ γὰρ μὴ εὐρέσκων ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἐρωτῶν Λατῖνους, πότερον τὸ προβάλλειν φυσικὸν λέγουσι καὶ οὐσιώδες, προσωπικὸν καὶ ὑποστατικὸν, κ. ἢ ἀπάγων αὐτοὺς εἰς ἄτοπα ἐκατέρωθεν, ἐπὶ ὄψεται καὶ ἑαυτὸν τοῖς ὁμοίοις περιπίπτοντα, ἢ τῆς διαίρεσεως ὡς ἀτελοῦς καταγνοῦς ἄλλως διελεῖται τὰ τῷ Θεῷ προσόντα, καὶ ἴσως; ὅπερ Λατῖνων διελεῖται καὶ παύσεται πρὸς τούτους διαφερόμενος. Ἐπειτα ἐροῦσι πρὸς αὐτὸν, ὡς ἂν ἀληθὲς ἢ ἡ πρότασις σου, ὧ σοφώτατε, κινδυνεύσει ὁ Υἱὸς μόνος αἰτιατὸς εἶναι, καὶ ὁ Πατήρ Πατὴρ μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον. Οὐδὲ γὰρ ἐξέσται αὐτῷ, ἐν μὲν τῇ προτάσει πάντα τιθέσθαι τοὺς προσδιορισμοὺς ἐκείνους, ἐν δὲ τῷ συμπεράσματι μὴ πάντα λαμβάνειν, ἀλλ' οὐδ' ἂν οἴηται αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν λυσιτελεῖν· οἶον, ὅπῃ βούληται συμπεραίνειν τῷ Πατρὶ τὸ αἰτιὸν, παραιτεῖσθαι τὸ μόνον, ὅπῃ δὲ συμπεραίνειν ἐθέλη τῷ Υἱῷ τὸ αἰτιατὸν, ἐκβάλλειν τὸ μόνον. Ταῦτα γὰρ σοφιστομένων ἂν εἴη ἢ ἀγνοούντων, ὅτι καὶ λέγουσι καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἄλλοις ἐξ ἀμαθείας βλαπτόντων· ὡς περ οὐδὲν ἂν γένοιτο χεῖρον τοῦ τιθέντος μὲν τὴν μείζονα αὐτοῦ πρότασιν, ὡς αὐτὸς αὐτὴν ἀξιοῖ, τὴν δὲ ἐλάττω συνάπτοντας, ὅτι δηλονότι τῷ Πατρὶ πρόσσει τὸ αἰτιὸν, καὶ τῷ Υἱῷ τὸ αἰτιατὸν, συμπεραίνειν, ὅτι τῷ Πατρὶ πρόσσει τὸ αἰτιὸν κυρίως καὶ μόνως καὶ μόνον καὶ μόνον καὶ ἀεὶ καὶ πάντη, ὡσαύτως δὲ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ αἰτιατὸν. Ἴσως γὰρ τῷ Υἱῷ μόνον τὸ αἰτιατὸν ὑπάρχει, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μόνον· ὑπάρχει γὰρ τῷ Πνεύματι· καὶ τῷ Πατρὶ δὲ ἴσως ὑπάρχει μόνον (τὸ αἰτιὸν) (1), ἀλλ' οὐχὶ καὶ μόνως· οὐ γὰρ ἐν τῷ τῶν ἐξ αὐτοῦ αἰτιῶς ἐστὶ, ἀλλὰ διχῶς ὡς Πατήρ τε καὶ προβολεὺς· ἀλλ' οὔτε τὸ αἰτιατὸν ὑπάρχει τῷ Υἱῷ μόνον, οὔτε τῷ Πατρὶ μόνον τὸ αἰτιὸν, μᾶλλον δὲ οὔτε τὸ Πατήρ ὑπάρχει τῷ Πατρὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ προβολεὺς, οὔτε τὸ αἰτιὸν μόνον αὐτοῦ. Πῶς γὰρ ἂν εἴη προβολεὺς ὁ Πατήρ εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ;

(1) Id omittit Mo. n. 27.

33

Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον· νῦν δὲ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὅτι οὔτε ἡ πρότασις ἐστὶν ἀφ' ἑαυτῆς φανερά, οὔτε αὐτῆς τὴν ἀνάγκην ἔθηκε τῆς προτάσεως, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτῆς τιθεμένης πολλὰ συνάγονται ψεῦδη διὰ τὸ πολλοῦς αὐτὴν περιέχειν προσδιορισμοὺς, ἀφ' ὧν ἐν ἐκείτῳ συμπεράσματι λαμβάνει κατ' ἐξουσίαν τὸν αὐτῷ χρησιμεύοντα. Ἐχρῆν δὲ πάντας λαμβάνειν, καλοῦτω κατεφαίνετο ἂν τὸ ψεῦδος τῆς προτάσεως ἐν τῷ ψεύδει τῶν συμπερινομένων. Ἀφελῶς δὲ εἶπε καὶ ὅτι τὸ μόνον αἰεὶ πρὸς τὸ ἀντικείμενον λέγεται· τὸ γὰρ πρὸς τὸ ἀντικείμενον λεγόμενον πρὸς τί ἐστι, ὥστε καὶ τὸ μόνον πρὸς τί ἐστι· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές· τὸ γὰρ μόνον πρὸς οὐδέν ἐστι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐστὶν ἀποκληρωτικόν, ἂν τε περὶ προσώπων λέγηται, ἂν τε περὶ ἐνεργείας, ἂν τε περὶ ὄντων. Ἄλλ', ὡς εἰσικεν, οὐδεμίαν οἶδεν ἀναφορικῶς καὶ ἀποκληρωτικῶς διαφορὰν ὀνόματος. Ἐξίστι δὲ σκοπεῖν καὶ ὅπως ὑφ' ἑαυτοῦ συγκρούεται. Εἰπὼν γὰρ ὅτι τὸ μόνον πρὸς τὸ ἀντικείμενον λέγεται, ἐπήγαγα· *Μόνον γὰρ Πατὴρ ὁ Πατήρ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Υἱός*. ὥστε ἐνταῦθα τὸ Πατήρ ὡς ἀντικείμενον λαμβάνει τῷ Υἱῷ καὶ ἔστι ψεῦδος, ὅτι μόνον Πατήρ ἐστὶν· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ ἐκεῖνο μόνον, καθ' ὃ ἀντικείμεται τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ καὶ τι ἕτερον, καθ' ὃ ἔχει ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἡγουν προβολεύς. Εἶτα ἐπάγει· *Καὶ μόνον Υἱός, ἀλλ' οὐ καὶ Πατήρ*, ὥστε εἰ τὸ μόνον πρὸς τὸ ἀντικείμενον λέγεται, ὡς αὐτὸς αὐτῷ φησὶν, ὅποταν λέγη τὸν Υἱὸν εἶναι μόνον Υἱόν, ἀλλ' οὐ καὶ Πατέρα, οὐκ εἴργει τὸν Υἱὸν τοῦ προβάλλειν. Τὸ γὰρ Πατήρ καθὸ ἐστὶν ἀντικείμενον τῷ Υἱῷ, οὐ σημαίνει τὴν προβολέα. Ἀλλὰ τί δεῖ πᾶσιν ἐπεξίναται, ἄπερ ἐν τῷ παρόντι ἐπιχειρήματι κακῶς λέγεται, διὰ τὸ σαθρὸν ὑποθεῖσθαι θεμέλιον τούτῳ τοῦς ἀναποδείκτους ἐκείνους τῆς προτάσεως προσδιορισμοὺς, καὶ μὴ πάντας ἐφαρμόζοντας ὁμοίως πᾶσι τοῖς περὶ Θεοῦ λεγομένοις, ὡς αὐτὸς ἀξιοῖ; Βεβαίῳ δὲ τὰ τοῦ ἐπιχειρήματος συμπεράσματα, τὸ τε δηλονότι μόνον τὸν Πατέρα αἰτίον εἶναι, καὶ ἐπομένως τὸ τὸν Υἱὸν αἰτιατὸν εἶναι μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ αἰτίον, ῥητοῖς τοῦ θεοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, οὗς οἶμαι πλείω χάριν ἂν ἔχειν αὐτῷ, εἴπερ ἐπειράτο τοῖς τῶν διδασκάλων ἀλήθεσι συμφώγους δεικνύναι, ἢ εἰ μόνους αὐτοῦς ἀξιοῖ τῷ βουλήματι συνηγοροῦντας αὐτοῦ τῶν ἄλλων διδασκάλων πάντων κατεξανίστασθαι. Χάρτιν γὰρ ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν ἁσμάτων κορίζεται τῆς διδασκαλίας αὐτῷ τὴν βεβαίωσιν ἀλλαχόθεν, ὡς εἰσικεν, οὐ δυνάμενος. Ἀλλὰ τοῖς φιλανθρωποτέροις τῶν διδασκάλων καὶ σοφωτέροις ἀκροαταῖς οὐδὲν ἂν ἔργον γένοιτο καὶ τούτους ἀμφοτέρους τοῖς πρώτοις ἐκείνοις καὶ μεγάλοις διδασκάλοις συνάπτειν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ μόνον φησὶν εἶναι τὸ Πνεῦμα, τοῦ Πατρὸς δηλονότι καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὧν εἶναι Πνεῦμα λέγεται· οὐ γὰρ ἐκ μόνον φησὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ εἶναι, ἀλλὰ μόνου τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὃ πάμπολυ διαφέρει. Ὁ δὲ, εἰ καὶ ἀληθῶς τοῦτο τῆς ἐκείνου θεολογίας

nec esse principium convenit ei soli; quomodo enim esset productior Pater, si non per Filium? Sed de hoc posterius; nunc vero sufficit nobis, quod neque propositio illa est per se evidens, neque ipse ejusdem necessitatem intulit, imo potius et ea admissa multa colliguntur falsa, propterea quod ea multas determinationes continet, e quibus in qualibet conclusione secundum arbitrium sibi utiles ipse assumit. Oportebat autem omnes sumere, et sic apparuisset mendacium hujus majoris propositionis in mendaciis inde conclusis. Insuper vero dixit, *solum* semper ad oppositum dici; nam quod ad oppositum dicitur relatum est (a), unde et *solum* relatum foret; hoc autem non est verum; nam *solum* non ad aliquid, sed ad nihil est, imo potius est exclusivum, sive de personis dicatur, sive de operatione sive de re quacunque. Sed, ut videtur, nullam iste novit relativi et exclusivi vocabuli differentiam. Considerare vero etiam licet, quomodo ille a se ipso plectatur. Postquam enim dixit, *solum* ad oppositum dici, intulit *Solum namque Pater est Pater, sed non et Filius*; unde hoc loco Patrem ut oppositum Filio sumit; et est falsum, cum *solum* esse Patrem; etenim Pater non id *solum* est secundum quod opponitur Filio, sed et aliud quid, secundum quod habet oppositionem ad Spiritum sanctum, sive est et productior; deinde infert *et solum Filius, non etiam Pater*, unde si illud *solum* ad oppositum dicitur, ut ipse ait, quando dicit Filium esse *solum* Filium, non etiam Patrem, non ariet Filium a Spiritus productione. Nam *Pater* secundum quod est oppositus Filio, non dicit Spiritus productorem. Verum quid opus est omnia prosequi, quæ in presenti argumentatione dicuntur male, propterea quod ei infirmum fundamentum suppositum est in illis propositionis determinationibus probatione carentibus nec cunctis similiter ad cuncta quæ de Deo dicuntur, ut ipse censet, accommodatis? Confirmat autem conclusiones epicherematis, nimirum *solum* Patrem principium esse, et consequenter Filium *solum* principium, non vero principium, Joannis Damasceni et Theodori Studitæ dictis, qui, ut puto, majores ipsi gratias habuissent, si eos doctorum multitudini concordare ostendere conatus esset, quam si solos ipsos suæ voluntati obsecundantes ab aliis doctoribus universis discedere et in eos insurgere statuat. Lepidum namque est, quod etiam ex canticis sibi comparat suæ doctrine confirmationem, aliunde, ut videtur, cum petere haud valens. Attamen iis qui humanius agunt in doctores majorique pollent sapientia auditoribus nullum sane negotium facessit, et hos duos primis illis et magnis doctoribus consociare. Alter enim Dei *solum* dicit esse Spiritum, Patris videlicet et Filii, quorum esse Spiritus dicitur

(a) Vide Aristot. Categor. l. I, p. 41 seq. et Metaphys. l. IV, t. II, p. 522, ed. Paris. 1848-1850.

neque enim ex solo Patre illum esse dicit, sed solus Dei esse, quod permultum differt. Alter vero, si quidam vere id ad ejus theologiam pertinet, Patrem solum vult esse principium, quia solus est principium sine principio, secundum quem significatum et causæ (principii) nomine, et prepositione ex Orientales omnes videmus uti, ex quo et omnibus nobis cum Latinis differentia tollitur, sed non dicit Filium omnino quoad Spiritus sancti processionem et existentiam non communicare cum Patre; quomodo enim id diceret, qui ex Patre per Filium prodire et ex Patre per Filium produci Spiritum prædicat? Tali pacto ostensum est, Ephesii conclusionem nullatenus procedere, cum infirmata penitus sit ejus major propositio, et ex his, in confirmationem accepit.

EPHES. CAP. IV.

Nos quidem dum Filium removemus a causa Spiritus, nihil eum deprimimus a dignitate Dei et Patris; neque enim prorsus communicabilem deitatis causam dicimus, sicut nec principii carentiam seu innascibilitatem Patris, nec ipsam paternitatem. Latini autem, qui communicabilem deitatis causam tenent, deinde Spiritui eam deesse affirmant, omni necessitate eum inferiorem reddunt deitate et dignitate Patris et Filii, et secundum hoc blasphemare in Spiritum sanctum, sicut et secundum alia multiplici modo coguntur.

SCHOLARIUS.

Latini etiam hic contra blasphemiam ipsis intentatam eadem defensione utentur, qua et ad secundum argumentum usi sunt, cum hoc idem sit cum illo, nescio quo modo et qua sapientia distinctum, et solutio ad illud data etiam pro hoc erit sufficiens. Id tantum in presentia opportunum fuerit dicere, si bene sapientissimus ille vir ordinis bonum novisset, quod quidem attinet ad argumenta et rationes, cum haud tanquam duo separati positurum fuisse ea quæ omnino eandem vim habent, quod vero ad res divinas spectat, de quibus sermo, neque tunc secundum argumentum, neque nunc quartum istud prorsus fuisse prolaturum. Ex eo enim, quod bonum ordinis ignorat et ipse magnum quid concedere se credit Patri soli causam Spiritus tribuens, Filium vero ab eo excludens, et Latinos blasphemare arbitratur, qui non eadem ac ipse audent. Verum si plane id quod de ratione causæ, quæ est in Patre, non participat, inferius est ejus deitate et honore, ut ipse censeat, Latini vero in Spiritum sanctum blasphemant, et ipse similiter blasphemant in Filium, et tanto quidem ipse deterius, in quantum illi quidem ex quibus Filium honorant ex iisdem in Spiritum peccare traducuntur, isto vero dum Filium contentionis gratia a convenienti honore arcet simul et Spiritum de eo ejicit. Quando vero dato causæ

(1) Mon. 27, ἔσται; Marc. ἔστι.

ἔσται (1), αἰτιον εἶναι βούλεται τὸν Πατέρα μόνον, ὅτι μόνος ἀνάτιος αἰτιος, καθ' ὃ σημαίνόμενον καὶ τῷ τῆς αἰτίας ὀνόματι καὶ τῇ ἐκ προθέσει τοῖς Ἀνατολικῶν ὁρώμεν πάντας χρωμένους, ἐξ οὗ δὲ καὶ πάντα ἡμῖν ἢ πρὸς Λατίνους ἀνίσχει διαφορά· ἀλλ' οὐ λέγει τὸν Υἱὸν παντάπασι πρὸς τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος πρόδοσιν τε καὶ ὑπαρξίν μὴ κοινωνεῖν τῷ Πατρὶ. Πῶς γὰρ ὅς ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ προΐεται καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ προβάλλεται τοῦτο κηρύττει; (ὅτιως αὐτῷ τὸ συμπύκνωσιν οὐτε βεβηκὸς οὐδαμοῦ δέδεικται τῆς προτάσεως αὐτῷ σαλευθείσης, καὶ ἐξ ὧν ὑστερον βεβαιουῖν αὐτὸ βούλεται, οὐδὲν πλέον εἰληφεν εἰς βεβαίωσιν.

quibus postea confirmare illam vult, nihil ulterius

B

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Δ' (2).

Ἡμεῖς μὲν τὸν Υἱὸν ἀφαιροῦντες τῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος, οὐδὲν αὐτὸν ἐλαττοῦμεν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀξίας· οὐδὲ γὰρ ὅλιος μεταδιδόν τὸ τῆς θεότητος αἰτιον λέγομεν, ὡς περ οὐδὲ τὸ ἀνάτιον τοῦ Πατρὸς, οὐδ' αὐτὴν τὴν πατρότητα. Λατῖνοι δὲ μεταδιδόν τοῦτο φρονοῦντες, εἶτα τὸ Πνεῦμα τούτου λείπεσθαι λέγοντες, πάσαις ἀνάγκαις ἐλαττον αὐτὸ ποιοῦσι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος καὶ ἀξίας, καὶ κατὰ τοῦτο βλασφημεῖν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς περ καὶ κατ' ἄλλα πολλαχῶς ἀναγκάζονται.

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΩΣ.

Οἱ Λατῖνοι κἀνταῦθα πρὸς τὴν κατ' αὐτῶν βλασφημίαν ἀπολογησονται τὰ αὐτὰ, οἷα καὶ πρὸς τὸ τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπελογήσαντο δεύτερον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο ταυτὸ ἐστὶν ἐκείνῳ, οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ εἰ σοφία διαιρεθὲν, καὶ ἡ πρὸς ἐκεῖνο δὲ λύσις καὶ πρὸς τοῦτο πάντως ἀρκέσει. Τοσοῦτον μόνον ἐνταῦθα κερὸν ἂν ἔχοι λέγειν, ὡς εἰ τὸ τῆς τάξεως ἀγαθὸν ἦδει καλῶς ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ, εἰ μὲν ὅσον ἦν ἐπιχειρήμασι καὶ λόγοις, οὐκ ἂν ἐβόηεν ὡς δύο δὴ ρημένως τὰ παντάπασι τὴν αὐτὴν ἔχοντα δύναμι· εἰ δὲ ὅσον ἐν τοῖς θεοῖς, περὶ ὧν ὁ λόγος, οὐκ ἂν οὔτε τὸ δεύτερον ἐπιχειρήμα τότε, οὔτε τὸ τέταρτον δὴθεν ὅπως ἐβόηεν νῦν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ τάγαθόν τῆς τάξεως ἀγνοεῖν, καὶ αὐτὸς μέγα τι χαρίζεσθαι δοκεῖ τῷ Πατρὶ μόνῳ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος ἀποδίδους, τὸν δὲ Υἱὸν αὐτῆς ἀφαιροῦν, καὶ τοὺς Λατίνους οἰεῖται βλασφημεῖν οὐ τὰ αὐτὰ τούτῳ τολμῶντας. Ἀλλ' εἰ μὲν ὅπως τὸ μὴ μετέχον τῆς αἰτίας τῆς ἐν τῷ Πατρὶ ἐλαττόν ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος καὶ ἀξίας, ὡς αὐτὸς ἀξιοῖ, Λατῖνοι τε βλασφημοῦσιν εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸς ὁμοίως εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ τοσοῦτον αὐτὸς χεῖρον, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐξ ὧν τιμῶσι τὸν Υἱὸν ἀμαρτάνειν εἰς τὸ Πνεῦμα προάγουσιν, ὁ δὲ τὸν Υἱὸν τῆς προσηκούσης διὰ φιλοφρονείας εἰργων τιμῆς ἅμα καὶ τὸ Πνεῦμα συνεχβάλλει· εἰ δὲ δοθέντος τοῦ τὴν αἰτίαν εἶναι κοινωνητὴν τῷ Υἱῷ, ἐλαττον ἔσεσθαι φησι τὸ Πνεῦμα ταύτης λειπομένον,

(2) In cod. Mon., 256 f. 296 a, est cap. 16.

37

εί μὲν οὐδεὶς ἀξιοῖ τῶν ἁγίων ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖέναι, καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν μίαν ἀρχὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος (καὶ πρὸ πάντων αὐτὸς ὁ Υἱὸς πάντα λέγων τὰ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν αὐτῷ, καὶ προστιθέασι πάντες πλήν τοῦ γεννᾶν καὶ πλήν τῆς πατρύτητος), πάντως ἡ βλασφημία μετὰ τῶν Λατίνων ἐστίν· εἰ δ' ἐκ πολλῶν καὶ πολλοῖς τρόποις ἀνάγκη δεδομένον εἶναι καὶ κείμενον τὴν τὴν Υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος, ὁ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος ἀφαιρούμενος τοῦ Υἱοῦ πῶς οὐ πρὸς Θεὸν βλασφημεῖ μάλλον αὐτός; Εἰ δὲ τῶν διδασκάλων ἐκ τοῦ Υἱοῦ λεγόντων εἶναι καὶ προῖέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἴεται βλασφημεῖν τοῦς μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχὴν θεότητος εἶναι λέγοντας, ἅτε τῆς πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἰσοτιμίας τοῦτο χωρίζοντας, καὶ δὴ οὕτως ἤδη καὶ οὐδὲν ἑλαττον βλασφημήσει, τὸ τῆς βλασφημίας ἕγκλημα τοῖς διδασκάλους προσάπτων. Οὐ γὰρ ἐλάτθανεν αὐτοὺς τὸ σοφὸν τοῦτ' ἐπιχείρημα, καὶ ὅτι τὸν Υἱὸν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος λέγοντες, τὸ δὲ Πνεῦμα μηδεὶς ἀρχὴν εἶναι ὁμολογοῦντες, ἑλαττόν τε ποιήσουσι τὸ Πνεῦμα καὶ βλασφημήσουσιν. Ἄλλ' ἕμως οὐτε βλασφημοῦσι καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος λέγουσιν (οὐδ' ἔρα Λατίνους πάσαις ἀνάγκαις ἔπεται βλασφημεῖν, τῶναντίον δὲ μάλλον ὑπακούουσι (1) τοῖς τῶν δασκάλων λόγοις καὶ ταῖς τῆς πίστεως ὑποθέσεσιν, ὧν ἡ τῶν θεῶν προσώπων τάξις ἐστὶ καὶ τῶν προσώπων αὐτῶν), οὐτε σφόδρα τιμῶσι τὸν Πατέρα, καθάπερ οὗτος, τὸν Υἱὸν ἀτιμάζοντας, καὶ τῷ Πνεύματι μηδεμίαν ὑπολείπειν ἠγοῦνται τιμῆς ὑπερβολὴν, ὅταν αὐτὴ (2) λέγωσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς προῖέναι καὶ τοῦ Υἱοῦ γνησίως καὶ φυσικῶς. Ταυτὴν γὰρ αἱ τιμὴν τὴν ἐκ Θεοῦ προῖέναι φυσικῶς καὶ τὸ προάγειν οὕτω Θεόν· εἰ δὲ τὸ μὴ προάγειν Θεὸν ὑφετὴς τις ἐστὶ τῷ Πνεύματι, καὶ τὸ μὴ προάγεσθαι παρὰ Θεοῦ ὑφετὴς ἐστὶ τῷ Πατρὶ, πάντως ἀμφοτέρων, ὑπερ εἶπον, ἴσον εἰς τιμὴν δυναμένων, τοῦ τε προάγειν, τοῦ τε προάγεσθαι· ἀλλὰ τὸ παρ' οὐδεὶς εἶναι καὶ τὸ ἀναίτιον, καὶ τὸ μηδεὶς αἰτίον εἶναι, καὶ τὸ παρ' ἄλλου μὲν εἶναι, ἄλλο δὲ προάγειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ταῦτα τῷ ἀγαθῷ τῆς τάξεως ἔκταται, ἣν ἀνάγκη πολλῇ μάλλον ἐπὶ τῶν θεῶν εἶναι προσώπων· καὶ ἡ κατὰ ταῦτα διαφορὰ τάξεως ἐστὶ διαφορὰ, πρὸς δὲ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας τοσοῦτον ἀπέχει τι παραβλάπτειν, ὥστε καὶ αὐτὰ μάλλον αὐτὴν δεικνύουσιν ἀντικρυς. Ἐὰ δὲ τῆς οὐσίας ταυτῶν, φησὶν, ὁμοιομοιοῦμεν, ὁ μέγας Πισίλειος, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς. Καὶ πάντες, ἵνα μὴ πολλὰ λέγωμεν, οὕτω φασὶν οἱ διδάσκαλοι. Μήποτε οὖν ἀναιρεῖται τὴ τῆς οὐσίας ταυτῶν· ἐπεὶ καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ; Οὐδαμῶς· οὐκοῦν καὶ ἡ ταυτότης κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς προῖέναι μάλιστα ἂν καταφαίνοντο· εἰ δὲ μήθ' ὁ Πατὴρ μήθ' ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἂν ἀναιροῖτο τὸ τῆς οὐσίας ταυτῶν διὰ τοῦτο, οὐδ' ἑλαττόν ἂν τὸ Πνεῦμα τῇ θεότητι γένοιτο, οὐδὲ προσίσταται τῷ ἐξ ἀλλήλων εἶναι ἢ ἄλλως πως εἶναι τὰ πρόσωπα

A rationem communicabilem esse Filio, inferiorem futurum Spiritum asserit ea carentem, si quidem nemo sanctorum statuit ex Filio esse Spiritum et ex eo progredi et Patrem Filiumque unum esse Spiritus principium, (et ante omnes ipse Filius omnia quae sunt Patris sua esse dicens, cunctisque addunt: excepta generatione et paternitate) profecto blasphemia a parte Latinorum erit; si vero ex multis et multiplici modo necesse est concedi et poni, Filium Spiritus sancti esse principium, quomodo non ille qui a Filio tollit Spiritus causam magis contra Deum blasphemat? Si vero, dum doctores ex Filio esse et progredi Spiritum asserunt, iste blasphemare putat eos qui non etiam Spiritum causam deitatis esse aiunt, utpote a pari cum Patre et Filio honore eum separantes, etiam sic et nihilo minus blasphemabit blasphemiae notam Ecclesiae doctoribus inurendo. Neque enim latuit eos sapientis istius argumentum et quod Filium Spiritus principium dicentes, Spiritum autem principium nullius esse constitentes minorem reddituri Spiritum et blasphematuri sint. Verumtamen neque blasphemant Filium Spiritus principium dicentes (quare nec Latini omni necessitate in blasphemiam concludendo incedunt, imo contra obediunt potius doctorum doctrinae et fidei principis, inter quae est divinarum personarum et processionum earundem ordo) neque nimis Patrem honorant, quemadmodum iste, Filium ignominia afflicentes, et Spiritui nullam honoris desistere (destrahi) arbitrantur excellentiam, quando eum dicunt ex Patre et Filio progredi vere ac naturaliter. Item namque ad honorem quod attinet et ex Deo progredi naturaliter et ita producere Deum. Si vero non producere Deum imminutio erit Spiritui, etiam non produci a Deo imminutio erit Patri, eum utrumque, quod dixi, item ad honorem valeat, et producere et produci. Verum tria haec a nullo et principii expertem esse, et nullius esse principium, et rursus ab alio quidem esse, aliud vero producere a seipso, haec bonum ordinis sequuntur, quem multo magis in divinis esse personis necesse est. Quae secundum haec est differentia ordinis differentia est; tantum vero abest, ut ea essentiae identitati obsit, ut hanc ea multo magis ostendant. *Naturae identitatem*, magnus ait Basilus, *confitemur, quum ex Patre sit Filius*. Et omnes, ne plura dicamus, ita loquuntur doctores; non ergo tollitur essentiae identitas, cum non etiam ex Filio sit Pater? Nullo modo ergo et Spiritus secundum essentiam identitas cum Patre et Filio ex eo quod per Filium ex Patre progreditur, maxime illucescit; si vero nec Pater nec Filius ex Spiritu, non tollitur propter hoc identitas essentiae, neque minor ratione deitatis Spiritus evadit, neque aliud quidquam obsistit, ne ex invicem vel alio quodam modo sint personae, nisi bonum ordinis solum;

(1) Monac. 27, f. 188 a, ὑπὸ κανόνι, incardo.

(2) Monac. citatus, αὐτῷ.

nude manifeste et viceversa alio quodammodo esse vel prodire personas ordinis bonum corrumpit. Tantum a blasphemando absunt si qui præterea quod nihil cæterorum infirmant et ordinis bonum in quibus vel maxime opus est custodiunt. Hunc ordinem quando nobilis iste vir recte perspexerit servareque decreverit, cessabit cæterum eos qui illum custodiunt blasphemos existimare.

EPIES. CAP. V.

Eorum quæ divinæ naturæ adsunt omnia solum singulariter semper dicuntur, licet in tribus personis intelligantur, sicut Deus, conditor, rex, bonus, et si quid hujusmodi (unum enim dicimus Deum, unum conditorem, unum regem, unum bonum, Patrem et Filium et Spiritum sanctum); alia vero pluraliter semper, nisi in duabus solis personis sint, ut v. gr. principatum in Filio et Spiritu, duo enim principia et non unum dicimus. Quæ quum ita sint, quoniam Latini etiam deitatis principium duabus personis, Patri scilicet et Filio, tribuunt, quæramus ex ipsis, utri prædictarum partium hoc conjungant. Si dicent secundæ, per se manifestum est absurdum; duo enim erunt principia, sicut et principia duo, et sic principiorum duplicitas intrabit et celebrata principii unitas in medio tolletur. Si vero primæ, primo quæritur, quænam pacto? Sunt enim illa communia et naturalia et tribus personis similiter convenientia; deinde et sic in idem rursus labentur; nam unum illud principium, quæ est genitor et spirator, quod est Pater solus, non idem numero est cum eo uno principio, quæ est spirator solum, quod est Pater et Filius, ut ipsi dicunt: duo ergo et sic erunt principia et duæ causæ, et undequaque eos circumstat principiorum dualitas.

Deitatis principium, ut ipsi dixerint Latini, diverso modo convenit Patri et Filio et non eodem modo; sed Patri quidem quatenus est genitor et spirator, Filio vero, quæ spirator duntaxat. Differentia autem secundum Patres secum numerum inducit; duo ergo sunt deitatis principia et principii unitas a Latinis procul amandatur.

SCHOLARIUS.

Latini unum principium omnium maxime servare norunt et duplex principium undequaque arcent tum in suis confessionibus (a), tum in institutionibus, tum in scriptis libris (b) atque hoc

(1) Mon. 286, f. 295 a, est cap. 11.

(2) Mon. 27, f. 189 a, ἐνθεωρεῖται.

(3) Προσώποις ex Mon. 256, supplevimus.

(4) Mon. 27 f. 189 a, διαρχία.

(5) Μόνον addit Mon. 27.

(6) Hoc argumentum, quod in codicibus Schola-

(a) Recte Manuel Calecas, l. III, contra Græcos, provocavit ad concilium Lugdonense II sub Gregorio X celebratum, ubi jam sancita erat confessio, quod Spiritus sanctus æternaliter ex Patre et Filio, non tanquam ex duobus principis, sed tan-

οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ἀγαθὸν τῆς τάξεως μόνον, ὡς δὲ δηλονότι καὶ τὸ ἀνάπαλιν τῇ ἄλλῳ; πως εἶναι ἢ προλέγει τὸ ἀγαθὸν τῆς τάξεως φθείρει. Τοιοῦτον ἀπέχουσι βλασφημεῖν οἱ μετὰ τοῦ μηδὲν τῶν ἀλλῶν σαλεύειν, καὶ τὸ τῆς τάξεως ἀγαθὸν, ἐφ' ὧν μάλιστα πᾶσα ἀνάγκη, διαφυλάττοντες. Ταύτην δὲ ὅταν καὶ ὁ γενναῖος οὗτος καὶ συνίδῃ καλῶς καὶ τηρεῖν βουληθῇ, παύσεται λοιπὸν τοῦ ταύτην τηροῦντες βλασφημεῖν οἰόμενος.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Ε' (1).

Τῶν προσόντων τῇ θεῷ φύσει τὰ μὲν ἐνικῶς μόνον ἀεὶ λέγεται, καὶ τὰς τρισὶ προσώποις ἐνθεωρεῖται (2), καθάπερ τὸ Θεὸς καὶ δημιουργὸς καὶ βασιλεὺς καὶ ἀγαθός, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· εἰς γὰρ Θεός, λέγομεν, καὶ εἰς δημιουργός, καὶ εἰς Βασιλεὺς, καὶ εἰς ἀγαθός ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ πληθυντικῶς ἀεὶ, καὶ τὸς δύο μόνους, ὡς τὸ αἰτιατὸν ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· δύο γὰρ τὰ αἰτιατὰ, καὶ οὐχ ἓν λέγομεν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπειδὴ περ Λατῖνοι καὶ τὸ τῆς θεότητος αἴτιον δυὶ προσώποις (3), τῷ Πατρὶ τε καὶ τῷ Υἱῷ νέμονται, ἐρώμεθα τοῦτους, ὅποις τῶν εἰρημένων μερίδι τοῦτο συνάπτουσιν. Εἰ μὲν οὖν τῇ δευτέρῃ φήσουσιν, αὐθόθεν δῆλον τὸ ἄτοπον· δύο γὰρ ἔσται τὰ αἰτία, καθάπερ καὶ τὰ αἰτιατὰ δύο, καὶ οὕτως ἡ διαρχία (4) πάροδον ἔξει καὶ τὸ πολυύμνητον τῆς μοναρχίας ἐκποδὼν γενήσεται. Εἰ δὲ τῇ προτέρῃ, πρῶτον μὲν πῶς; ἐκείνα γὰρ κοινὰ τε καὶ φυσικὰ, καὶ τοῖς τρισὶ προσώποις ὁμοίως ὑπάρχοντα· ἔπειτα καὶ οὕτω κάλιν εἰς τὸ αὐτὸ περινεχθήσονται· τὸ γὰρ ἐν αἰτίῳ ἢ γεννήτῳ καὶ προβολεὺς, ἢ περ ἔστιν ὁ Πατήρ γένος, οὐκ ἔστι ταυτὸν ἀριθμῶ τῷ ἐν αἰτίῳ ἢ προβολεὺς μόνον, ὅπερ ἔστιν ὁ Πατήρ (5) καὶ ὁ Υἱός, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· δύο ἄρα καὶ οὕτω τὰ αἰτία καὶ ἀρχαὶ δύο, καὶ ἡ διαρχία πανταχόθεν αὐτοῦς περιλείπεται.

Τὸ τῆς θεότητος αἴτιον, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίεν Λατῖνοι, διαφόρως τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρόσσει, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν τρόπον, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ μὲν ἢ γεννήτῳ καὶ προβολεὺς τῷ Υἱῷ δὲ ἢ προβολεὺς μόνον. Ἡ δὲ διαφορὰ κατὰ τοὺς Πατέρας ἀριθμῶν ἐαυτῆς συνεισάγει. Δύο ἄρα τῆς θεότητος αἰτία, καὶ ἡ μοναρχία κἀντεῦθεν τοῖς Λατῖνοις ἐλήλαται (6).

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Οἱ Λατῖνοι τὴν μίαν ἀρχὴν μάλιστα πάντων οἰδοῦσι σώζειν καὶ τὴν διπλῆν ἀρχὴν πανταχόθεν φυλάττονται ἐν τε ταῖς ὁμολογίαις αὐτῶν, ἐν τε διδασκαλίαις, ἐν τε συγγράμμασι, καὶ τοῦτο παραδ-

rii opus exhibentibus plane docet, ex Ephesii scripto in Monac. 256, f. 295 b, desumpsimus et hoc loco posuimus, tum quia ibi ut cap. 12, procedens c: 11 immediate consequitur, tum quia fere idem cum eo est.

quam ex uno principio, non duabus spirationibus, sed unica spiratione procedit. Idem definitio concilii Florentini solemniter repetiit.

(b) Id penes omnes Occidentales, qui de hac materia scripserunt, diserte traditur. Vnde Aug. De